MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

Jūratė Kučinskaitė
Civilinės teisės studijų programa

Tema

NEPILNAMEČIŲ APSAUGA NUO ŽALINGOS JIEMS INFORMACIJOS ŽINIASKLAIDOJE KAIP SAVIRAIŠKOS LAISVĖS RIBOJIMO PAGRINDAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė
Doc. dr. Liudvika Meškauskaitė

Vilnius, 2004

TURINYS

1. Įvadas..... 3 psl.
2. Nepilnamečių apsauga nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, kaip saviraiškos laisvės ribojimo pagrindas:
   2.1. Viešosios informacijos įtaka nepilnamečio asmenybės raidai.....5 psl.
   2.2. Nepilnamečių apsaugos kaip saviraiškos laisvės ribojimo pagrindo teisinis įtvirtinimas ir pagrindimas.....13 pls.
   2.3. Viešosios informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi, kriterijai ir jų analizė ……..... 26 psl.
3. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio teisinio įgyvendinimomechanizmas.....38 psl.
4. Nepilnamečių apsauga nuo žalingos informacijos internete.....47 psl.
5. Išvados.....53 psl.
6. Santrauka……..55 psl.
7. Literatūros sąrašas.....57 psl.

ĮVADAS

Demokratinėje visuomenėje informavimo priemonių svarba yra neabejotina. Jos šiandien gali ne tik suformuoti vienokią ar kitokią visuomenės nuomonę, bet kartais tapti ne tik informavimo, ugdymo, bet ir asmenybės fizinio, dorovinio, moralinio žalojimo priemonėmis. Tai reiškia, kad visuomenės informavimas gali turėti tiek teigiamą, tiek ir neigiamą poveikį informacijos gavėjams. Tai priklauso nuo informacijos skleidimo tikslų ir būdų. Taigi kyla visuomenės informavimo priemonių saviraiškos (žodžio) laisvės, jų socialinio poveikio ir tam tikrų ypač pažeidžiamų visuomenės grupių apsaugos nuo žalingos informacijos problema. Ypač jautri ir pažeidžiama grupė visuomenės informavimo sferoje yra nepilnamečiai. Šis magistro darbas ir skiriamas nepilnamečių apsaugos nuo žalingos jų raidai viešosios informacijos problemai nagrinėti.

Darbo naujumas ir aktualumas. Lietuvos mokslininkai ir praktikai šios temos nagrinėjimui dar neskyrė pakankamo dėmesio. Šaltinių pastaraja tema taip pat nėra daug. Tikėtina, kad darbas bus vertingas dėl pateikiamo sistemiško požiūrio į nagrinėjamą problemą, ribojamos ir draudžiamos viešosios informacijos kriterijų analizės, nepilnamečių apsaugos informacinių technologijų srityje aptarimo. Darbo naujumą lemia pasirinktas siauras nagrinėjimo dalykas.

Tyrimo objektas. Tyrimo objektu darbe yra nepilnamečių apsauga nuo žalingos jiems informacijos viešosios informacijos priemonėse ir kartu jos santykis su saviraiškos laisve. Tyrimo objektas atskleidžiamas darbą skaidant į kelias struktūrines dalis: nepilnamečių apsauga nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, kaip saviraiškos laisvės ribojimo pagrindas; nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio teisinio įgyvendinimo mechanizmas bei nepilnamečių apsauga nuo žalingos jiems informacijos internete.

Tyrimo šaltiniai. Pagrindiniai tyrimo šaltiniai rašant darbą buvo Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatos, Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai, mokslininkų darbai.

Darbo tikslas: išanalizuoti nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio ir saviraiškos laisvės santykio problemą.

Darbo uždaviniai: 1) aptarti viešosios informacijos įtaką nepilnamečio asmenybės raidai; 2) apžvelgti nepilnamečių apsaugos nuo žalingos jų raidai informacijos teisinį įtvirtinimą; 3) pagrįsti saviraiškos laisvės apribojimų būtinumą nepilnamečių apsaugos tikslais; 4) išanalizuoti viešosios informacijos, darančios žalingą poveikį nepilnamečiams, kriterijų turinį; 5) panagrinėti nepilnamečių apsaugos informavimo sferoje mechanizmą, atskleisti jo problemas bei pasiūlyti galimus sprendimo būdus.

Tyrimo metodai: teisės aktų analizės, loginis - analitinis, loginis- dedukcinis, sisteminės analizės.

Darbo struktūra. Ją sąlygojo temos pavadinimas, reikalaujantis nagrinėti dvi sudėtines dalis: nepilnamečių apsaugą nuo žalingos jiems informacijos žiniasklaidoje ir saviraiškos laisvės ribojimo pagrindus. Pastarieji nagrinėti tik nepilnamečių apsaugos visuomenės informavimo srityje rėmuose. Dėstomąją darbo dalį sudaro trys skyriai, kurių pirmasis skaidomas į poskyrius.

NEPILNAMEČIŲ APSAUGA NUO NEIGIAMO VIEŠOSIOS INFORMACIJOS POVEIKIO, KAIP SAVIRAIŠKOS LAISVĖS RIBOJIMO PAGRINDAS

VIEŠOSIOS INFORMACIJOS ĮTAKA NEPILNAMEČIO ASMENYBĖS RAIDAI

Vaikų ir nepilnamečių teisių apsauga yra itin svarbus uždavinys demokratinėje valstybėje. Jis rodo tautos valią perduoti jaunajai kartai bendrąsias, humanistines vertybes, kultūros paveldą, demokratijos idealus, formuoti asmenybę. 1989m. priimta Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija vaiką laiko ypatingu visuomenės nariu, kuriam reikalinga išskirtinė apsauga. Daugelį vertybių, normų, nuostatų, elgesio pavyzdžių bei kitų socializacijos veiksnių perduoda ne tiesiogiai tėvai ar kiti suaugusieji, o "tarpininkai", dažniausiai tai būna žiniasklaida. Visuomenės informavimo priemonių paskirtis- informavimas, lavinimas, o siektinas tikslas- atviros informacinės pilietinės visuomenės plėtra. Valstybės, ratifikuodamos Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, pripažino žiniasklaidos svarbą, įsipareigojo rūpintis, kad vaikas galėtų naudotis įvairių nacionalinių ir tarptautinių šaltinių informacija, ypač tokia, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės bei skatina jo fizinę ir psichinę raidą. Šiam tikslui pasiekti valstybės dalyvės pagal Vaiko teisių konvencijos 17 straipsnį įsipareigojo formuoti principus, padedančius apginti vaiką nuo jo gerovei kenkiančios informacijos. Deja, dar dažnai žodžio ir saviraiškos laisvė tampa vienasmene teise skleisti žalingas ir populiarumo reitingus keliančias žinias, idėjas, propaguoti smurtą, agresiją, nepaisant žmogiškos moralės ir nepilnamečių apsaugos interesų.

Vaikai- speciali asmenų kategorija. Jie labai tiesiai suvokia informaciją. Nepilnamečių socializacijos įgūdžiai dar tik formuojasi, todėl jie yra itin jautrūs neigiamam viešosios informacijos poveikiui. Tokia informacija turi ypač didelį rezonansą nepilnamečiams, kurie nepakankamai gerai socializuojasi tradicinių institucijų-šeimos, mokyklos ir pan.- kontekste. Lietuvos žiniasklaida itin pasižymi prievartos ir žiaurumo viešinimu. Pastaraisiais dešimtmečiais demokratiniame pasaulyje atlikta daugybė žiniasklaidos tyrimų, kurių duomenys parodė, kad televizinis smurtas stiprina normalių vaikų nuostatas agresyviems poelgiams kasdieniame gyvenime. Tokiu atveju skleidžiama informacija, žalinga nepilnamečio raidai, tarsi rekonstruoja iškreiptą socialinę tikrovę, formuoja nusikalstamo elgesio orientyrus. Moksliškai nustatyta, jog orientacija į smurtinio pobūdžio siužetus žiniasklaidoje gali turėti neigiamą poveikį nepilnamečiams, skatinti jų smurtinius veiksmus bei delinkventinį elgesį, sprendžiant iškilusias problemas. Vaikai yra pati imliausia auditorija, kuri perima neigiamas vertybes, jomis grindžia elgesio normas, pagal jas kuria savo gyvenimo stereotipus.

Nors visuomenės informavimas apie opiausias socialines problemas ir yra viena svarbiausių žiniasklaidos funkcijų demokratinėje visuomenėje, tačiau jos poveikis informacijos recipientams neapsiriboja vien tuo. Žiniasklaida gali būti ne tik informuojanti, bet ir socializuojanti institucija. Jos galimybė formuoti tam tikrus socialinius vaidmenis, stereotipus, daryti atitinkamą poveikį tarp tų socialinių grupių, kurių socialinės nuostatos dar nėra susiformavusios (o nepilnamečiai yra pagrindiniai atstovai tokių grupių sąraše), yra be galo didelė. Juk žiniasklaida Lietuvoje yra ta institucija, kuria labiausiai pasitiki gyventojai. Deja, realybėje tenka konstatuoti, kad žiniasklaidos atstovai, deklaruodami žurnalistikos objektyvumą ir tarnavimą pilietinės visuomenės idealams, neretai prasilenkia su vaiko teisių apsauga. Visuomenės informavimo priemonės dažnai viešina vaiko ir jo šeimos subtilias gyvenimo detales, pateikia nuotraukas ir tapatybę identifikuojančius duomenis, žemindama nepilnamečio orumą ir pažeisdama jo teisėtus interesus.

Pototalitarinėje visuomenėje naujas žiniasklaidos priemonių statuso ir veiklos reglamentavimas yra labai svarbus kuriant laisvą ir nepriklausomą spaudą ir kitas žiniasklaidos priemones. Jis kartu "padarė žiniasklaidos priemones vienu iš stipriausių besikeičiančios mūsų visuomenės demokratizavimo instrumentų".[1] Ypač akcentuojama radijo ir televizijos, kaip visuomenės informavimo priemonių, išskirtinė padėtis, užtikrinant saviraiškos laisvę. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad ypač didelis dėmesys audiovizualinių priemonių veiklai yra grindžiamas ne konkrečia Konstitucijos norma, bet siejamas su praktiškai neribotomis galimybėmis daryti tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį žmonėms ne tik nacionaliniu, bet ir regioniniu ar net pasauliniu mastu. Dėl tokios ypatingos galios daryti atitinkamą įtaką informacijos recipientams žiniasklaidos priemonėms (ypač audiovizualinėms) keliami ypatingi reikalavimai. Būtina, kad tiek valstybinis, tiek privatūs komerciniai radijo ir televizijos transliuotojai, spauda, internetinės žiniasklaidos priemonės užtikrintų informacijos įvairovę, gerbtų žmogaus teises, garantuotų konstitucinių ir bendražmogiškų vertybių paisymą. Žiniasklaida privalo suvokti savo atsakomybę prieš visuomenę.

Ketvirtosios Europos ministrų konferencijos, skirtos visuomenės informavimo priemonių politikai, pirmosios rezoliucijos nuostatos įtvirtina poziciją, kad tiek radijas, tiek televizija turi propaguoti vertybes, sudarančias politinių, teisinių ir socialinių demokratinių visuomeninių struktūrų pagrindą, ir ypač pagarbą žmogaus teisėms, kultūrai. Taigi nepilnamečių apsaugos interesai, informavimo kultūros plėtojimas be abejonės patenka į rezoliucijos propaguojamų vertybių sarašą.

Įstatymų leidėjas, jausdamas nuolatinę informacijos skleidėjų įtaką, neturėtų būti jiems palankesnis vien todėl, kad žiniasklaida gali aktyviai formuoti teigiamą ar neigiamą viešąją

[1] E.Jarašiūnas. Informacijos laisvės apsaugos problemos Konstitucinio Teismo praktikoje. Jurisprudencija,1998, t.9(1), psl. 131.

nuomonę apie jo darbą. Informacijos gavėjai, būdami lygiaverčiais informavimo proceso dalyviais, nusipelno ne mažesnio dėmesio. Atsižvelgiant į nepilnamečių, kaip itin pažeidžiamų informacijos gavėjų, ypatybes, jiems turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys, pagarba suteikiant didesnę apsaugą, lyginant su likusiais visuomenės nariais. Manau, kad nepilnamečiai gali būti laikomi silpnesniąja šalimi, todėl nusipelno didesnės apsaugos. Ją gali ir privalo užtikrinti valstybė, kaip svarbiausias žmogaus teisių apsaugos garantas.

Ne visada požiūris į vaiką ir žalingą jam informaciją buvo toks, koks yra dabar. Bėgant amžiams požiūris į vaiką, nepilnametį keitėsi. Kiekviena karta nustato žalos, žalingos vaikui informacijos koncepciją skirtingai. Žalinga vaikui informacija, susijusi su smurtu ar seksualinio turinio viešąja informacija, tapo susirūpinimo objektu nuo senovės Graikijos iki mūsų laikų.

Senovės graikai tikėjo, kad ankstyviausios idėjos, kurios vaikams yra atskleidžiamos, gali neišdildomai užsifiksuoti jų sąmonėje. Laisvės paradokso koncepcija, kurią nagrinėjo Platonas[2], akcentuoja, kad neribotą laisvę galima panaudoti ir įstatymams pažeisti, ir pačiai laisvei sunaikinti: "Pernelyg didelė laisvė- ir atskiro žmogaus, ir valstybės- matyt, paprastai virsta pernelyg didele vergija; kiekvienas kraštutinumas paprastai sukelia pasikeitimą į priešingą pusę". Platono ir Aristotelio laikais, platoniškoji pozicija teigė, kad pornografija yra žalinga ir todėl yra draudžiama, tuo tarpu Aristotelio pasekėjai įrodinėjo, kad pornografija nėra žalinga arba bent jau nedaro įtakos. Aristotelis įrodinėjo, kad netgi muzika gali sukelti "jausmų išlaisvinimą", nors nepaaiškino, ką šiuo teiginiu norėjo pasakyti. Tačiau ir Platonas, ir Aristotelis tikėjo, "jei tam tikri aprašymai ar vaizdai gali sukelti intymaus gyvenimo potraukį, tai tam tikru laipsniu visi aprašymai ar vaizdai turi tokią pat galią ir todėl jei pornografiją traktuoti kitaip, gali atsirasti beviltiška painiava"[3]. Šiuolaikiniai tyrėjai atmeta šią teoriją.

Keičiantis visuomenės požiūriui į vaiką, kartu evoliucionavo ir žalos vaikui koncepcija. Tai rodo istoriniai ir filosofiniai kūriniai. Istorikai pažymėjo, kad šešioliktame amžiuje vaiko ir suaugusio žmogaus pasauliai dalijosi tais pačiais žaidimais ir pokštais, įskaitant ir nepadorias scenas, kurios šiandieniniame gyvenime būtų draudžiamos. Be to, kadaise viešos egzekucijos buvo svarbiausia šeimos pasilinksminimų forma ir žmonės visai nesijaudino, kad jų vaikai mato mirtį, smurtą ar seksualumą.

Catherine Ross, Džordžo Vašingtono teisės mokyklos profesorė pareiškė "Tik po to, kai žmonės pradėjo galvoti apie vaikus, kaip apie nekaltas būtybes, kurios turi būti apsaugotos, jiems atėjo į galvą, pavyzdžiui, kad vaikai turi turėti tik jiems skirtą literatūrą ar kad tam tikri meno kūriniai turėtų būti neprieinami vaikams"[4]. Vakarų visuomenėje iškilus naujam požiūrui į vaiką,

[2] Platonas. Valstybė. Vilnius. 1981. P. 331
[3] Smith Barbara H. To filter or not to filterCommunication Law &Policy, 1081-1680, July 1, 2000, Vol. 5, Issue 3.
[4] Ten pat

XIX a. pabaigoje švietėjai ir socialinių refomų šalininkai pabrėžė būtinumą kiek įmanoma labiau prailginti nepilnamečių nepažeidžiamumą informacinėje srityje.

Kovotojai už moralę XIX-XX a. ragino valstybę apsaugoti vaikus nuo bulvarinių romanų ir kai kurių klasikinių knygų bei žaidimų, kurie gali "jaunose ir nepatyrusiose sąmonėse sukelti nepadorias ir geidulingas mintis". Buvo siekiama riboti informaciją apie kontraceptines priemones, nusikaltimus, azartinius lošimus, kaip žalingą nepilnamečių vertybių sistemai.

Ar pornografija ir kita erotinio pobūdžio medžiaga yra žalinga vaikams ir suaugusiems buvo ginčų objektas ilgus amžius ir tebėra polemikos tema net šiais interneto įsigalėjimo laikais. Šiandien pornografinio turinio informacijos prieinamumas internete yra viena iš didžiausią susirūpinimą keliančių problemų.

Šiandien jau nebesiginčijama, kad ta pati informacija skirtingai veikia vaiką ir suaugusį individą, brandžią asmenybę. Socialine prasme informacijos poveikis gali būti teigiamas ir neigiamas. Žiniasklaida įtakoja vaikų socialinių įgūdžių formavimąsi. Anksčiau suvokiamas kaip gana pasyvus individas, šiandien vaikas laikomas dalyvaujančiu visuomenės informavimo priemonių vartotoju su savo unikaliu kultūriniu, kognityviniu ir socialiniu pagrindu.[5] Vaikai labiau pažeidžiami nei suaugusieji, jiems trūksta gebėjimo kritiškai vertinti turinį, visuomenės informavimo priemonių aplinkoje jie sutinka daug įvairių pavojų. Nors tėvams tenka atsakomybė už savo vaikus, jų gerovę, tačiau jų galimybės kontroliuoti, kokia viešoji informacija juos pasiekia, neretai yra ribotos.

S. Arlauskas, nagrinėdamas žodžio (saviraiškos) laisvės orientyrus, pateikia prancūzų švietėjo Ž. O. Lamettrie (1709- 1751) poziciją, kurioje šis teigia, jog "žodžio laisvė iš esmės skatina visuomeninį gėrį, jos paskirtis yra ieškoti tiesos". Moralinis žodžio laisvės sąlygotumas tokioje koncepcijoje akivaizdus. Ir šis moralinis sąlygotumas išreiškia teigiamą žodžio laisvės teisės funkciją. Tačiau greta teigiamos funkcijos egzistuoja arba, tiksliau sakant, kaip teigiamos funkcijos sąlyga pasirodo neigiamai teigiama žodžio laisvės funkcija.[6] Pritariu šiai pozicijai, kadangi akivaizdu, jog turėdama atlikti teigiamai vertinamą informavimo, lavinimo, pramogos funkciją, žiniasklaida neretai šias funkcijas įgyvendina netinkamais būdais ir priemonėmis, taip neigiamai paveikdama jautriausią visuomenės dalį- nepilnamečius vaikus. Nusižengdamos savo misijai, visuomenės informavimo priemonės neatitinka savo paskirties, kurią suformulavo Ž. O. Lamettrie- skatinti visuomeninį gėrį.

Žiniasklaida šiandieninėje visuomenėje- svarbus vaikų asmenybės ugdymo veiksnys, kuris įtakoja supratimą apie pasaulį, požiūrį į įvairius reiškinius, elgesio normas, vertybių sistemą.

[5] Ulrika Sjoberg. Žiniasklaida ir asmenybės raida. Konferencijos medžiaga.
[6] S.Arlauskas. Žodžio(saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos. Jurisprudencija, 2001, t.19(11), psl.151.

Visuomenės informavimo priemonės, kaip viena iš socialinių institucijų, tiesiogiai ir netiesiogiai dalyvauja vaikų ugdymo procese- ne tik perduoda informaciją bei tenkina tam tikrus visuomenės narių poreikius, bet ir įtakoja asmenybės ugdymo procesą.

Neretai iškyla saviraiškos laisvės ir nepilnamečių apsaugos derinimo problema. Svarbu skirti žalingo turinio ir draudžiamo turinio kategorijas, kurios reikalauja visiškai skirtingų teisinių ir technologinių sprendimų. Įstatymų leidėjas stengiasi apsaugoti ne tik vaikus, bet ir visus piliečius nuo draudžiamo turinio informacijos. Visose Europos šalyse viešosios informacijos produktai, grubiai pažeidžiantys įstatymus susilaukia net baudžiamuosiuose kodeksuose numatytų įvertinimų. Ypač nepriimtina brutalus smurtas, vaikų pornografija, pornografija, demonstruojanti seksualinius santykius tarp žmonių ir gyvūnų. Žalingas turinys paprastai reguliuojamas įstatymais ir kitomis priemonėmis.

Akcentuojant žiniasklaidos funkcijas vaikų socializacijos bei ugdymo procese (šviečiamąją, lavinamąją bei auklėjamąją), turime pripažinti, kad žiniasklaida- vienas iš nepilnamečių integravimo į visuomenę (socializavimo) subjektų.

Ypač jauno amžiaus vaikai nesuvokia, kur prasideda realus, o kur televizinis pasaulis, o svarbiausia- kas teisus. Blogiausia, kad vaikas paliekamas su neatsakytais, bet jam labai svarbiais klausimais, dažnai siužetai visiškai neakcentuoja prevencinės, žalą mažinančios informacijos. Keliama idėja, kad tėvai, pedagogai turėtų išmokyti vaikus "žiniasklaidos raštingumo". Žiniasklaidos mokymo programos bendrojo lavinimo mokyklose daugelyje šalių egzistuoja jau dešimtmečius. Lietuvoje kol kas to nėra. Pritariu tai minčiai, kad vaikus reikia mokyti ir lavinti, kad jie taptų kritiškais ir kompetentingais žiniasklaidos vartotojais.

Žiniasklaidos įtaka vaikų socializacijai šiandien nekelia abejonių. Žiniasklaida formuoja vaikų pasaulėžiūrą ir pasaulėvaizdį, nušviesdama žmonijos bei valstybės padėtį. Žiniasklaidos atstovai turėtų suprasti savo veiklos funkcijų reikšmę. Todėl labai svarbu, kad tame procese visuomenės informavimo priemonės dalyvautų profesionaliai ir kompetentingai- ugdytų pilnavertę, socialiai subrendusią, o svarbiausia- dorą, moraliai subrendusią asmenybę.

Norėdama pasiekti auklėjamąjį efektą, žiniasklaida turi ne tik skleisti tikrovės žinias, perduoti informaciją apie visuomeninio gyvenimo įvykius vaikams priimtina forma, bet būtinai siekti teigiamai paveikti juos, kad vaikai taptų pilnaverčiais visuomenės nariais. Žiniasklaida padeda vaikams identifikuoti save su tam tikra amžiaus grupe, kultūros srovėmis, aktualiomis mados formomis, kūno kalba, gestais, šokių stiliais ir pan.

Žiniasklaida yra viena iš visuomenės socialinės sistemos sudedamųjų dalių. Žiniasklaidos poveikis vaikams priklauso nuo informacijos pobūdžio bei vaikų susiformavimo lygio. Vaikai, palyginti su suaugusiais, yra įtaigesni žiniasklaidos vartotojai, nes neturi stabilios vertybių sistemos, sunkiai atskiria fantazijų pasaulį nuo realybės.

Taigi drąsiai teigtina, kad šalia didžiausią įtaką vaikui turinčių socializacijos veiksnių, nulemiančių vertybių prieinamumą ir kaitą- šeimos, mokyklos, visuomenės ir religijos, nė kiek ne mažesnę įtaką, o gal net veiksmingesnę, daro žiniasklaida. Ir jeigu pirmos keturios institucijos neabejotinai suinteresuotos rūpintis vaikų dorovoniu ugdymu, tai žiniasklaidoje neretai dominuoja kitas interesas- pelno siekimas.

Vertinant nagrinėjamą problemą filosofiniu požiūriu, saviraiškos (informavimo) laisvė ir nepilnamečių apsauga, dorovė, kaip bendražmogiškos vertybės susipriešina, kai informacijos turinį, jos kiekybinę pusę palydi informaciją skleidžiančios žiniasklaidos priemonės moralinė intencija, reiškianti sąmoningo žinojimo neatitikimą gėriui. Žodžio (saviraiškos) laisvė, be informacijos perteikimo, turi ypatingą socialinę misiją- skleisti moralines vertybes visuomenėje. [7] Šiandieninė visuomenės informavimo praktika rodo, kad nugali komercinis pelno siekimo interesas, o ne nesavanaudiška visuomenei naudinga intelektualinė, moralinė misija.

Žiniasklaidos priemonių teisė skleisti informaciją yra neatsiejamai susijusi su viešosios informacijos moraliniu vertingumu. Tačiau čia iškyla svarbiausia- moralės reliatyvumo problema, kai informavimo proceso dalyvių, šiuo atveju žiniasklaidos priemonių iš vienos pusės ir tėvų, juos atstojančių asmenų bei nepilnamečių iš kitos pusės moralinės nuostatos, interesai nesutampa. Galima sakyti, kad informacijos moralinis vertingumas yra žmogaus dvasios vidinė sankcija <....>[8], todėl akivaizdu, kad gėrio kriterijaus požiūriu skirtingi asmenys informaciją gali vertinti nevienodai. Europos žmogaus teisių teismas byloje Handyside prieš Jungtinę Karalystę taip pat konstatavo, kad kiekviena šalis pasižymi specifine moralės samprata.

Visuomenės informavimo veikloje svarbus ne tik skleidžiamos informacijos turinys, bet ir jos pateikimo būdas. Nepilnamečiai, skirtingai nuo suaugusių pateikiamos viešosios informacijos adresatų, dar neturi atitinkamų intelektualinių sugebėjimų, patyrimo, todėl yra jautresni moraliniam informacijos fonui. Informaciją pateikti būtina taip, kad ji visuomenėje vaidintų teigiamą vaidmenį. Žiniasklaidos priemonės yra įpareigojamos atsižvelgti į visų informacijos vartotojų grupių visuotinai pripažįstamus interesus. Visuomenę informuojančios priemonės turi skleisti informaciją gera intencija, gera valia. Gera valia savo ruožtu reiškia, kad informacijos autorius atsižvelgs į informacijos vartotojo sugebėjimus kaupti informaciją ir būtinai papildys ją taip, kad bus tikras, jog informacijos vartotojui informacijos pakaks ir jis sugebės ja pasinaudoti gėriui kurti.[9]

Būtina atsižvelgti į platinamos viešosios informacijos moralinę intenciją. Faktinė padėties analizė leidžia konstatuoti, kad dabartiniu metu žiniasklaidos priemonės netinkamai naudojasi saviraiškos laisve, stokoja profesinės atsakomybės ir dažnai informaciją skleidžia visiškai pamiršdamos jos etinę, moralinę misiją.

---

[7] S.Arlauskas. Žodžio(saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos. Jurisprudencija, 2001, t.19(11), psl.153
[8] ten pat

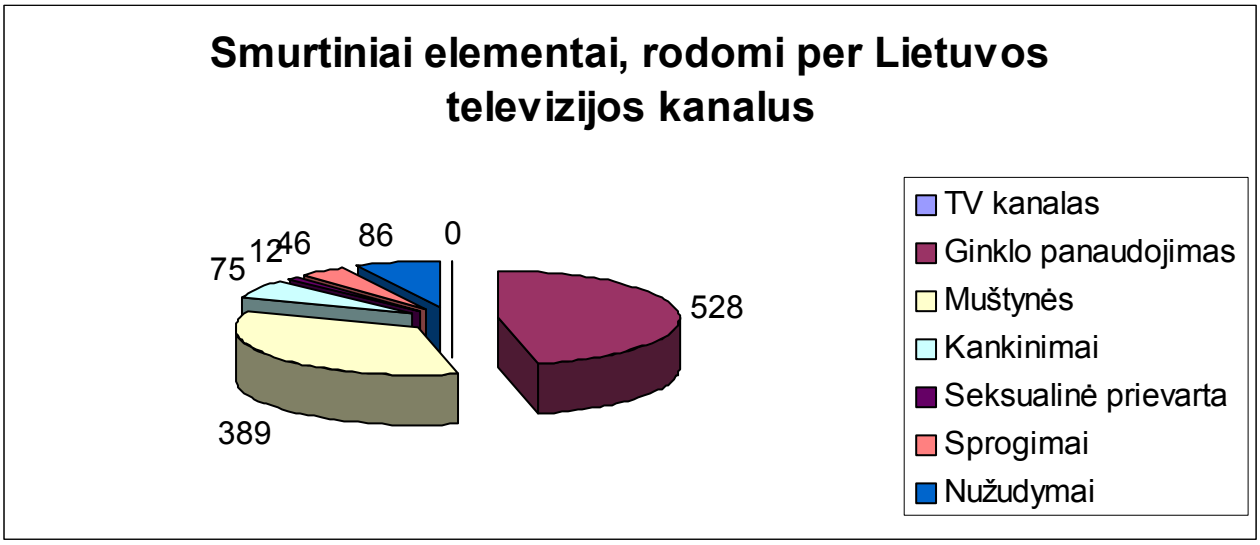
Nepilnamečių vystymuisi žalinga informacija kelia iššūkį tradicinėms socialinėms vertybėms: vaikų dorovinio auklėjimo praktikai, krikščioniškojo gėrio sampratai, informavimo kultūrai. Tokia informacija dažnai sulaukia ne tik atitinkamų institucijų , bet ir visuomenės kritiškos bei smerkiančios reakcijos.

Žurnalistikai keliami du uždaviniai: 1) pateikti autentišką, tikrus faktus atitinkančią, nešališką informaciją; 2) pateikti ją taip, kad ji būtų reikšminga ir vertinga visuomenei . Žiniasklaida yra ne vien tik visuomenės informavimo, bet ir visuomenės švietimo, kilnių idealų propagavimo priemonė. Žurnalistai privalo prognozuoti savo publikacijų ar laidų visuomeninį rezonansą ir pasistengti, kad jis būtų teigiamas. Jei žurnalistiniame reportaže dominuos vien tik smurto idėja, tačiau nebus jokios minties apie smerktiną smurto prigimtį, jo prevenciją, pagalbą aukoms tuomet, be abejo, smurto vaizdai nepilnamečių asmenų sąmonėje gali sukelti neigiamų padarinių. Žiniasklaidos uždavinys- daryti viską, kad spaudos laisvė nulemtų ne žalingą, o priešingai- teigiamą, naudingą įtaką informacijos adresatams. Tai yra visuomenės informavimo priemonių atsakingumo, žurnalistinės etikos pagrindas. Žurnalisto veikla turi reikštis deramu doroviniu ir profesiniu lygiu. Žurnalistas privalo užtikrinti, kad skelbiama informacija neprieštarautų socialinėms vertybėms, tokioms kaip moralė, dorovė, atsakingas vaikų auklėjimas. Jis tiesiog privalo vadovautis bendražmogiškais kriterijais, valstybės Konstitucija ir kitais įstatymais bei savo sąžine.

Būtent vaikystėje matyti vaizdai, asociacijos, realaus gyvenimo iškreiptos imitacijos gali turėti ilgalaikius padarinius formuojantis vaiko charakteriui, polinkiams, jo mąstymui ir požiūriui į gyvenimo vertybes, moralines nuostatas. 1999-2000 metais Vilniaus universiteto Socialinių studijų centre atliktas nacionalinių televizijos kanalų specialus tyrimas (monitoringas). Jo metu buvo siekiama nustatyti, kiek Lietuvos kanalai transliuoja smurtinio pobūdžio informacijos, galinčios neigiamai paveikti nepilnamečius ir paskatinti jų neteisėtą veiklą. Tyrimais nustatyta, kad žiūrovas, skaitytojas, ypač jei jis nepilnametis vaikas, paprastai linkęs susitapatinti su atitinkamu herojumi. Apibendrinus pagrindinių Lietuvos televizijos kanalų naujienų laidų, specialių kriminalinių programų bei pramoginių filmų monitoringą, buvo padaryta išvada, kad orientacija į smurtinio pobūdžio siužetus gali turėti neigiamą poveikį nepilnamečiams bei skatinti jų smurtinius veiksmus, sprendžiant iškilusias problemas.[10] Viešosios informacijos rengėjai turėtų daugiau rūpintis neigiamų socialinių reiškinių prevencijos būdais, nepilnamečiams socialiai vertingo elgesio skatinimu, šeimos ir moralės vertybių propagavimu. Tai pasitarnautų harmoningos asmenybės formavimuisi, visuomenės raidai bei pačiam visuomenės informavimo priemonių autoritetui didinti.

---

[9] S.Arlauskas. Žodžio(saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos. Jurisprudencija, 2001, t.19(11), psl.155.
[10] A. Dobryninas.Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje. Vilnius. 2000. P.31.

Lentelė[11] vaizduoja smurtinių siužetų elementus ir jų kiekybinį pasiskirstymą televizijoje. Didelis smurtinių epizodų demonstravimo skaičius akivaizdus. Dominuoja ginklo panaudojimas ir muštynės. Siužetuose dažnai rodomi nužudymų, kankinimų vaizdai. Tyrimais nustatyta, kad smurtinių elementų rodymas neigiamai veikia nepilnamečių fizinį, protinį ir moralinį vystymąsi.

Dabartinės žiniasklaidos būklės, informacijos vertingumo, kokybės tyrimai rodo tiesmukišką saviraiškos laisvės suvokimą ir nepilnamečių teisių nepaisymą.

Manau, kad įsikišimo į saviraiškos laisvę būtinybė demokratinėje visuomenėje šiuo atveju yra įtikinamai įrodyta.

NEPILNAMEČIŲ APSAUGOS KAIP SAVIRAIŠKOS LAISVĖS RIBOJIMO PAGRINDO TEISINIS ĮTVIRTINIMAS IR PAGRINDIMAS

Saviraiškos laisvė yra reikšmingas žmogaus statuso šiuolaikinėje visuomenėje elementas. Būdama asmenine ši laisvė kartu yra ir pliuralistinės demokratijos garantija, užtikrinimo pagrindas. Dažniausiai ji suprantama kaip informacijos perteikimo ar gavimo teisė. Saviraiškos laisvė traktuojama plačiai ir apima teisę gauti ir skleisti idėjas, žodžio laisvę, laisvę turėti ir laisvai reikšti savo įsitikinimus, visuomenės informavimo priemonių laisvę. Saviraiškos laisvę galima laikyti komunikacijos laisve. Žodžio (saviraiškos) laisvė- tai dvasinio bendravimo tarp žmonių laisvė, tai ne tiek biologinės saviraiškos būdas, kiek žmogaus siekimas tam tikros dvasinės satisfakcijos.[12]

Žiniasklaida, kaip viena iš visuomeninio gyvenimo veiklos formų, yra svarbus teisės reguliavimo objektas. Jos misija- atspindėti ir garantuoti labai reikšmingą visuomeninį interesą. Nors sėkminga visuomenės informavimo priemonių veikla ir yra vienas iš visuomenės interesų, jo negalima supriešinti su kitais lygiaverčiais visuomenės poreikiais. Dėl šios priežasties žiniasklaidos veiklą, kaip vieną iš visuomeninių santykių sričių, reguliuoja teisės normos.

LR Konstitucijoje egzistuoja pagrindinės nuostatos ir principai, tiesiogiai ir netiesiogiai reglamentuojantys žiniasklaidos veiklą. Konstitucija žiniasklaidai nesuteikia neribotų įgaliojimų. Konstitucija, būdama vientisas ir tiesiogiai taikomas teisės aktas, įtvirtina ne tik saviraiškos(žodžio) laisvę - Konstitucijoje, reguliuojant minėtą visuomeninių santykių sritį, yra kuriami tam tikri teisių ir laisvių balanso saugikliai. Žmogaus teisių ir laisvių apibrėžimas nedviprasmiškai teigia, kad negali būti realizuojama viena žmogaus teisė pažeidžiant kitas teises ir laisves. Žiniasklaida savo veikloje turi vadovautis ne vienu ar keliais Konstitucijos straipsniais, suteikiančiais pagrindą veikti, bet ir tais straipsniais, kurie riboja jos veiklą.

Savo minčių ir įsitikinimų reiškimo laisvė yra vienas iš svarbiausių demokratinės visuomenės pagrindų ir viena pagrindinių kiekvieno asmens tobulėjimo ir saviraiškos sąlygų- teigiama ne viename Europos žmogaus teisių teismo sprendime. Tačiau ji nėra absoliuti. Saviraiškos laisvė yra susaistyta atitinkama pareiga ir atsakomybe kitų visuomenės narių atžvilgiu. Informavimo teisiniai santykiai aprėpia platų santykių spektrą. Informaciniai santykiai apima ir informacijos ieškojimo, ir jos gavimo, skleidimo bei platinimo santykius. Demokratinės valstybės įstatymai įtvirtina ir gina ne tik subjektyvią žmogaus teisę, bet ir dėl šios teisės institucinės reikšmės- žiniasklaidos laisvę, kaip teisės į informaciją išraiškos objektyviąją formą.[13] Žiniasklaida, būdama viena iš socialinių institucijų, itin plačiai naudojasi saviraiškos laisve, taip reprezentuodama

[11] A.Dobryninas.Nepilnamečių justucija Lietuvos žiniasklaidoje.Vilnius. 2000. P.28.
[12] S.Arlauskas. Žodžio(saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos. Jurisprudencija, 2001, t.19(11), P.149.

informacijos kultūrą. Valstybė privalo sudaryti palankias sąlygas efektyviai visuomenės informavimo priemonių veiklai. Tačiau realizuodamos šią teisę žiniasklaidos priemonės turi garantuoti, kad bus gerbiamos ir kitos asmenų teisės bei saugomos vertybės. Siauras ir vienpusiškas saviraiškos laisvės supratimas, jos traktavimas atsietai nuo bet kokios atsakomybės bei pareigos yra piktnaudžiavimas ja.

Taigi saviraiškos laisvė yra glaudžiai susijusi su kitų teisių įgyvendinimu. Įgyvendinant šią laisvę svarbu užtikrinti asmens teisę naudotis įvairiausiomis informacijos rūšimis, tačiau dar svarbiau yra tai, kad naudojantis ja nebūtų pažeistos kitų asmenų ne mažiau svarbios teisės, visuotinai pripažintos šiuolaikinės visuomenės vertybės. Ji gali būti ribojama siekiant apsaugoti atitinkamas konstitucines kitų asmenų teises bei vertybes. Galima teigti, kad valstybė, vadovaudamasi jai suteiktomis galiomis, įstatymais nustato teisėtus saviraiškos laisvės apribojimus, atsižvelgdama į žmonių poreikius, atitinkamas visuomenines vertybes ir socialines aplinkybes. Saviraiškos laisvė yra susaistyta atitinkama pareiga ir atsakomybe kitų visuomenės narių atžvilgiu. Atskirta nuo pareigos ir atsakomybės ji nustotų būti teise- žmonių sugyvenimo forma ir virstų savo priešybe- privilegija- agresijos ir viešpatavimo forma. [14]

Žmogaus teisės sudaro vientisą ir vieningą sistemą. Negalima išskirti kurias nors žmogaus teises ar jų grupes suteikiant joms prioritetą kitų teisių atžvilgiu. Išimtis daroma tik prigimtinių teisių katalogui. Galimybė gauti ir skleisti informaciją negali būti traktuojama kaip prigimtinė ir taip priešpastatoma kitoms žmogaus teisėms ir laisvėms. Saviraiškos laisvė nėra reikšmingesnė už teisę į asmeninio gyvenimo privatumą ar teisę auklėti savo vaikus. Negalima iškreipti jos esmę ir nepagrįstai išplėsti ribas.

LR Konstitucijos 2 skyriaus "Žmogus ir valstybė" 25 straipsnyje, kuriame suformuluoti saviraiškos laisvės pagrindai, teigiama: "Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais- tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižimu ir dezinformacija". Konkrečiai nagrinėjamu atveju nepilnamečių apsauga nuo žalingos jiems viešosios informacijos realizuojama remiantis dorove, kaip vienu iš saviraiškos laisvės apribojimo pagrindų. Žodžio ir spaudos laisvės suvaržymus, kuomet tai reikalinga "dorai ir valstybės tvarkai" apsaugoti numatė ir tarpukario nepriklausomos Lietuvos 1920 m., 1922 m. ir 1928 m. konstitucijos.

---

[13] E.Jarašiūnas. Informacijos laisvės apsaugos problemos Konstitucinio Teismo praktikoje. Jurisprudencija,1998, t.9(1), psl.127.

Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio 2 dalis numato, kad naudojimasis saviraiškos(žodžio) laisve, kadangi tai susiję su pareigomis bei atsakomybe, gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas, ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti. Prisijungdama prie Europos žmogaus teisių konvencijos, Lietuva ją inkorporavo į nacionalinės teisės sistemą. Konvencijos principai ir nuostatos tapo kasdienio taikymo objektu, taigi ir nacionalinė žiniasklaida veikia vadovaudamasi konvencijos nuostatomis.

Konvencijoje dėl televizijos be sienų, kurią Lietuva ratifikavo 2000 m., taip pat nurodoma, kad programos jokiu būdu negali būti nepadorios ir turėti pornografinių elementų; be pagrindo pabrėžti smurtą ar skatinti rasinę neapykantą. Programos, galinčios pakenkti fiziniam, protiniam ar moraliniam vaikų bei paauglių vystymuisi, pagal šią Konvenciją negali būti rodomos tada, kai vaikai ar paaugliai gali jas matyti.

1989 m. lapkričio 20 d. priimtos Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 16 straipsnis gina vaiko teisę į privatų gyvenimą, o 17 šios konvencijos straipsniu valstybės įsipareigoja formuoti principus, padedančius apginti vaiką nuo jo gerovei kenkiančios informacijos. 16 straipsnyje numatyta, kad nė vienas vaikas neturi patirti savavališko ar neteisėto kėsinimosi į jo asmeninį šeiminį gyvenimą, būsto neliečiamybę, susirašinėjimo paslaptį, arba neteisėto kėsinimosi į jo garbę ir reputaciją. Vaikas turi teisę nuo tokio kišimosi ar kėsinimosi būti įstatymo ginamas.[15] Žiniasklaidos srityje toks kišimasis pastebimas atskleidžiant nepilnamečio asmens duomenis neigiamų socialinių reiškinių kontekste ir taip žeminant jo orumą ir pažeidžiant jo interesus. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas tokius duomenis skleisti besąlygiškai draudžia.

Teisinė sistema yra pagrįsta tam tikra hierarchija. Konstitucija, kaip svarbiausias valstybės teisės aktas, reguliuoja tik pačius svarbiausius, principinius visuomeninių santykių aspektus. Detaliai ir išsamiai normina visuomeninių santykių subjektų teises ir pareigas, numato jų veiklos ribas įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai. Svarbu, kad tiek įstatymai, tiek poįstatyminiai aktai neprieštarautų konstitucijos nuostatoms ir principams. Teisės normos, įtvirtintos aukščiausiu konstituciniu lygiu, paprastai nubrėžia tik esmines gaires. Konstitucijoje įtvirtintos teisės normos paprastai yra pakartojamos ir sukonkretinamos įstatymuose žemesnės teisinės galios dokumentuose-įstatymuose ar poįstatyminiuose aktuose. Žemesniu teisiniu lygiu nustatytas teisinis reguliavimas

[14] A.Vaišvila. Žiniasklaida ir asmenybės raida. Konferencijos medžiaga.
[15] 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija//Valstybės žinios. 1995. Nr. 60-1501.

privalo atitikti konstitucines normas, įtvirtinančias pagrindines teises ir laisves. Nacionalinės teisės sistema žiniasklaidos veiklą reglamentuoja keliais lygiais. Kalbant apie saviraiškos laisvę ir jos apribojimus, be Konstitucijos ir tarptautinių teisės aktų (konvencijų), Lietuvoje yra specifinių įstatymų, reglamentuojančių bei norminančių žiniasklaidą: LR visuomenės informavimo įstatymas, LR nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas, LR nacionalinio radijo ir televizijos įstatymas , LR civilinis kodeksas, LR Vyriausybės nutarimas "Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo", LR Vyriausybės nutarimas "Dėl neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos, priskirtos viešosios informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, kategorijai, skelbimo ir platinimo tvarkos aprašo ir neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos žymėjimo, garso ir vaizdo priemonių sistemos aprašo patvirtinimo", Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. Svarbu, kad šių įstatymų ir poįstatyminių aktų nuostatos nepažeistų Konstitucijoje numatytų saviraiškos laisvės ribų.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnis numato dorovės ugdymo principą. Visuomenės informavimo įstatymo 18 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad viešosios informacijos rengėjai ir(ar) platintojai įstatymų nustatyta tvarka turi užtikrinti, kad nepilnamečiai būtų apsaugoti nuo neigiamą poveikį jų fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi darančios viešosios informacijos, ypač susijusios su pornografija ir (ar) savitiksliu smurto vaizdavimu. Šio įstatymo 18 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad programos ir(ar) laidos, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka priskirtos viešosios informacijos, kuri ribojama skelbti ar platinti, kategorijai, transliuojamos ir(ar) retransliuojamos tik nuo 23 iki 6 valandos arba turi būti naudojamos apsaugos priemonės, sudarančios sąlygas atsakingiems už nepilnamečių auklėjimą ir priežiūrą asmenims užtikrinti galimybę riboti tokių programų ir(ar) laidų pasiūlą nepilnamečiams. Jeigu tokios programos ir(ar) laidos transliuojamos ar retransliuojamos nuo 23 iki 6 valandos nenaudojant nustatytų apsaugos priemonių, apie jų transliavimą ar retransliavimą turi būti pranešama garso ir(ar) vaizdo priemonėmis viso transliavimo ar retransliavimo metu įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka.

2002m. rugsėjo 10d. Seimas priėmė Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymą, kuris sustiprina ir daro efektyvesnę nepilnamečių apsaugą nuo jų raidai žalingos informacijos žiniasklaidos priemonėse. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatos aiškiai nurodo ir apibrėžia informaciją, kuri yra kenksminga vaikų vystymuisi ir nustato jos nustatymo kriterijus.

Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas skelbia: "Žurnalistas ir leidėjas negali pažeisti žmogaus teisių ir orumo. <...> Nedera skelbti nusikaltimų aukų vardų, ypač kai kalbama apie seksualinę

agresiją. <...>Žurnalistas ir leidėjas neturėtų piktnaudžiauti katastrofų, avarijų ar smurto vaizdais, kurie gali žeisti ten rodomų žmonių artimųjų jausmus bei skaitytojų ir žiūrovų jautrumą. <...> Žurnalistas turi būti itin atsargus, neturėtų minėti pavardžių, skelbdamas žinias apie savižudybes ar bandymus nusižudyti". Taigi visos šios kodekso normos taikomos ir nepilnamečių apsaugai nuo žalingos jų vystymuisi informacijos įgyvendinti.

Be norminio reglamentavimo, žiniasklaidoje yra plačiai propaguojamas žiniasklaidos savireguliavimo principas, skelbiantis, kad valstybinio reguliavimo apimtys turėtų mažėti, o reiktų plėtoti tokius būdus ir priemones, kurie leistų pačiai žiniasklaidai (jos pačios sukurtų mechanizmų ir principų pagrindu) šalinti trūkumus. Tenka pripažinti, kad šiuo metu pakankamai aktyviai, tačiau neveiksmingai yra stengiamasi įgyvendinti žiniasklaidos savireguliavimo principą, kuris laikomas racionalesniu metodu šalinti egzistuojančius žiniasklaidos trūkumus.

Teisinis metodas(ne savireguliacija) tebelieka vienintelis galimas efektyvus metodas, būtina analizuoti, kiek teisės normos ir jų kuriamos institucijos yra pakankamos, o jų veikla efektyvi ir tą efektyvumą kiek įmanoma didinti. Egzistuojančių teisės normų apžvalga leidžia teigti, kad de jure pozityviosios teisės nuostatų gausa (tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygiu) yra pakankama, jog žiniasklaidos veikla taptų civilizuota. Pozityvioji teisė numato pažeistų teisių gynimo sistemą su daugybe institucijų (teismai, žurnalistų etikos inspektorius ir kt.), kuriose gali būti ginamos žmogaus teisės ir laisvės. Tačiau stebėdami žiniasklaidos raišką, de facto esame priversti konstatuoti, kad ji akivaizdžiai neatitinka pozityviosios teisės turinio reikalavimų dėl daugelio objektyvių ir subjektyvių aplinkybių, ir tai ne vien pozityviosios teisės spragų ar netikslumų pasekmė, bet ir socialinė problema.

Kaip ir kitos pagrindinės teisės, teisė į saviraišką yra santykinė, t.y. neabsoliuti. Įgyvendinant šią teisę dėl jos pobūdžio gali būti pažeistos kitos teisės ar susidurti kelių vertybių ribos. Jos reiškimosi ribas lemia santykis su kitomis Konstitucijoje įtvirtintomis vertybėmis, išreiškiančiomis kitų asmenų teises ir laisves, kitas teises ir būtinas visuomenės reikmes. Iš Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalies nuostatų "Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai" išplaukia, kad informacijos laisvės ribojimas visada turi būti suvokiamas kaip išimtinė priemonė. Taigi informacijos laisvės ribojimas yra daugiau išimtis nei taisyklė. Kiekvienu atveju ribojimo pobūdis ir apimtis turi atitikti siekiamą tikslą, kuris yra įsakmiai įvardytas Konstitucijoje.

Tarp asmens teisių ir laisvių- iš vienos pusės- ir visuomenės interesų- iš kitos pusės- neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir priešprieša. Nepilnamečių apsauga nuo neigiamo informacijos poveikio konkuruoja su informavimo laive. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai

sprendžiami, derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių teisinis ribojimas.

Saviraiškos (informacijos) laisvės ribas darbe aptariamu atveju lemia jos susidūrimas su dorove, kaip konstitucine vertybe, su būtinybe apsaugoti kitų asmenų teises ir teisėtus interesus.

Žodžio laisvės ribos dažnai priklauso nuo konkrečių istorinių šalies gyvenimo sąlygų, todėl ne visose šalyse jos yra vienodos. Šios laisvės ribos nėra konstanta, tai nuolat besikeičiantis dalykas.[16] Atskirose šalyse žodžio laisvė gali būti suprantama skirtingai. Tačiau net pačiose demokratiškiausiose šalyse yra tam tikros žodžio laisvės ribos, kurių paisoma, norint apsaugoti svarbesnius visuomenės interesus arba atskirų asmenų teises. Tokiais svarbesniais interesais laikytina nepilnamečių apsauga nuo žalingos jiems informacijos žiniasklaidoje.

Ribojimo pagrindai yra aiškūs. Pagrindinės problemos kyla ne teisiškai apibrėžiant teisės į saviraišką teisinį turinį, o ja naudojantis, tiksliai nustatant jos ribas, aiškinantis, kaip atskirų asmenų ar žiniasklaidos priemonių teisė reikšti mintis, įsitikinimus, skleisti informaciją derinasi su kitų žmonių, nagrinėjamu atveju nepilnamečių, pagrindinėmis teisėmis, visuomenės vertybėmis: teise į orumą, į netrikdomą vystymąsi, padorumą. Be to, svarbu, kad kitų žmogaus teisių apsauga, būdama naudojimosi teise į informaciją ir saviraišką riba, nevaržytų saviraiškos ir informacijos laisvės daugiau negu to reikia demokratinėje visuomenėje pripažintoms vertybėms apsaugoti.

Taip kyla pusiausvyros arba proporcingumo nustatymo problema tarp asmens ar visuomenės informavimo priemonės teisės skleisti informaciją, į saviraiškos laisvę ir nepilnamečių bei kitų asmenų teisės į orumą, padorumą, tėvų teisės (kartu pareigos) auklėti savo vaikus dorais žmonėmis bei nepilnamečių teisės netrukdomai vystytis.

Aiškindamas konstitucijos normas, Konstitucinis Teismas padarė keletą reikšmingų išvadų, kurios liečia saviraiškos laisvės reikšmingumą ir jos apribojimų galimybę. 1997 m.vasario 13 d. nutarime, atskleisdamas ypatingą šios teisės pobūdį, Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad "laisvas ir visuotinis keitimasis informacija, nevaržomas jos skleidimas yra ypač svarbus demokratinių procesų veiksnys, užtikrinantis ne tik individualias nuomones, subjektyvių įsitikinimų, bet ir grupinių pažiūrų, įskaitant ir politines, bei visos tautos valios formavimą. Būtent dėl to informacijos laisvė yra pamatinis pliuralistinės demokratijos elementas". LR Konstitucija hierarchijos tarp teisių ir laisvių nenumato, o Konstitucinis Teismas nėra nustatęs saviraiškos laisvės padėties pagrindinių teisių sistemoje. Tačiau šiuo išaiškinimu Teismas patvirtino institucinę šios teisės reikšmę demokratiniams procesams. Nors ir pabrėžęs ypatingą svarbą, tame pačiame nutarime Teismas patvirtina galimumą, esant tam tikroms sąlygoms, saviraiškos laisvę riboti, nurodydamas, kad ši kolizija spręstina "platesniame kontekste, tiriant informacijos laisvės sampratą ir galimybes tą laisvę riboti". Galima daryti išvadą, kad šiuo atveju Teismas saviraiškos laisvę laiko socialine kategorija.

1997 m. vasario 13 d. nutarime "Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 "Dėl alkoholio reklamos kontrolės" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai"[17] Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad asmens teisės ar laisvės ribojimo pagrįstumas demokratinėje visuomenėje turi būti vertinams sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais, jis turiatitikti teisingumo sampratą ir reikalavimus bei Konstitucijoje nustatytas atitinkamos teisės ar laisvės ribojimo galimybes bei sąlygas. Tame pačiame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagrindinių teisių ir laisvių ribojimas sietinas su konkuruojančių vertybių racionaliu santykiu, atsižvelgiant į teisėtumo ir būtinumo demokratinėjė visuomenėje kriterijus. Apribojimas pripažįstamas teisėtu ir būtinu tik tuo atveju, jei laikomasi apribojimo ir siekiamo teisėto tikslo proporcingumo principo. Visais atvejais būtina išlaikyti pusiausvyrą tarp asmens teisės ir viešo intereso.

1997 m. vasario 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „informacijos laisvės ribojimo masto Konstitucija neapibrėžia. Tai reiškia, kad pasirinkti ir nustatyti ribojimo apimtį yra neabejotina įstatymų leidėjo prerogatyva. Suprantama, kad tokie apribojimai atitiktų teisingumo sampratą ir reikalavimus, turėtų būti atsižvelgiama į <...> teisėtumo ir būtinumo demokratinėje visuomenėje kriterijus". Bet koks pagrindinės teisės ribojimas sietinas su konkuruojančių vertybių racionaliu santykiu, laiduojančiu, kad apribojimais nebus pažeista atitinkamos žmogaus teisės esmė.

Tiksliai apibrėžti saviraiškos laisvės ribas būtina tam, kad nebūtų pažeista ar paneigta jokia konstitucinė vertybė, tame tarpe pati saviraiškos laisvė. Konstitucinis Teismas yra nustatęs, kad kiekvienu konkrečiu atveju būtina siekti racionalios susiduriančių teisinių vertybių pusiausvyros. Reikia nustatyti tokius apribojimus, kad nepilnamečiai būtų apsaugoti, o saviraiškos laisvė nebūtų pažeista.

Neabejotina, kad žiniasklaidos pateikiama žalinga informacija kenkia nepilnamečių fiziniam, protiniam ir doroviniam vystymuisi. Oficialiai aiškinti Konstitucijos nuostatas gali tik Konstitucinis Teismas. Konstitucinis Teismas nėra išaiškinęs "konstitucinės vertybės" sąvokos, neaiškus ir jų sąrašas, tačiau manytina, kad Konstitucijos 25 str. 3 d. pateikia preliminarią tokių vertybių sistemą. Nagrinėjamu atveju susiduria žiniasklaidos priemonių saviraiškos (informavimo) laisvė ir dorovė, kaip konstitucinė vertybė. Šis susidūrimas yra sprendžiamas vadovaujantis įstatymų leidėjo pozicija, kad remiantis Konstitucijos 25 straipsnio 3 d. tokia viešoji informacija gali būti ribojama ar net visiškai draudžiama. Tokius ribojimus ir draudimus iš esmės numato Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 5 ir 7 straipsniai.

---

[16] L.Meškauskaitė. Žiniasklaidos teisė.Vilnius.2004.P.68.

[17] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat

Šis viešosios informacijos visuomenės informavimo priemonėse ribojimas ir tam tikrais atvejais draudimas yra nulemtas būtinybės bent iš dalies apsaugoti nepilnamečių asmenų normalų psichologinį vystymąsi. Todėl darytina išvada, kad nepilnamečių vaikų apsaugai viešosios informacijos srityje yra suteikiamas tam tikras prioritetas ribojant ar draudžiant tam tikros informacijos skelbimą ir platinimą. Nepilnamečių apsauga laikoma ypatinga vertybe, ypatingu visuomenės poreikiu, todėl galimi griežtesni žiniasklaidos priemonių informavimo laisvės suvaržymai. Visgi tokie saviraiškos (informacijos) laisvės suvaržymai nepaneigia jos institucinės reikšmės ir pagrindinės žmogaus teisės statuso.

Taigi šiuo atveju įstatymų leidėjas riboja žiniasklaidos priemonių saviraiškos laisvės įgyvendinimą, siekdamas garantuoti konstitucijos saugomą vertybę-dorovę ir stengdamasis sudaryti sąlygas užtikrinti kitos Konstitucijoje minimos tėvų teisės auklėti savo vaikus dorais žmonėmis įgyvendinimą. Mano nuomone, siekis apsaugoti nepilnamečius nuo kenksmingos jiems informacijos žiniasklaidoje gali būti suvokiamas kaip apsaugos vaikystei konkrečioje informavimo teisinių santykių srityje išraiška. Šią prielaidą darau remdamasi Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalimi, kurioje teigiama „Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę".

Nepilnamečių apsauga nuo žalingos jiems informacijos žiniasklaidoje laikytina konstituciškai reikšminga vertybe, bendru, viešuoju visuomenės interesu. Sprendžiant konkuruojančių teisių ir vertybių santykio problemą, būtina garantuoti susiduriančių vertybių pusiausvyrą. Tiek saviraiškos (informavimo) laisvė, tiek nepilnamečių apsauga nuo žalingos viešosios informacijos turi būti suvokiamos ir jų santykis nustatomas harmoningai.

Siekiant apsaugoti nepilnamečius asmenis, apribojamas jų vystymuisi žalinga laikomos viešosios informacijos skleidimas ir platinimas, visuomenės informavimo priemonių naudojimasis žodžio laisve. Visgi 1996 m. gruodžio 16 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad "bendrų interesų apsauga demokratinėje valstybėje negali paneigti žmogaus teisės į informaciją apskritai". Formaliai nė vienai teisinei vertybei nesuteikta pirmenybė, bet klausimo sprendimas iš esmės susietas su atsakymu į klausimą: ar nebus pažeista žmogaus teisės esmė.[18] Žmogaus teisės ir laisvės, būdamos kertiniu teisinės valstybės elementu yra laikomos didžiausia teisine vertybe. Dėl šios priežasties įstatymų leidėjas, nustatydamas, kaip apsaugoti nepilnamečius asmenis nuo žalingos viešosios informacijos, privalo parinkti tokias teisines priemones, kuriomis nebūtų galima nepagrįstai apriboti suaugusių asmenų teisės į informaciją.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 "Dėl alkoholio reklamos kontrolės" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai"// Žin., 1997. Nr. 15- 314.

[18] E.Jarašiūnas. Informacijos laisvės apsaugos problemos Konstitucinio Teismo praktikoje. Jurisprudencija,1998, t.9(1), psl.131.

Nepilnamečiai asmenys laikytini ypatinga informacijos gavėjų grupe, kuriai privalo būti garantuota didesnė apsauga informavimo sferoje. Viešosios informacijos ribojimas šiuo atveju yra grindžiamas humanistiniu tikslu- užtikrinti normalų ir sveiką fizinį, protinį ir dorovinį nepilnamečių vystymąsi. Ši pozicija atspindi nuoseklią Konstitucinio Teismo atliekamo Konstitucijos normų aiškinimo praktiką- ginti ir kitą informavimo teisinių santykių dalyvį- viešosios informacijos vartotoją, įtvirtinti pusiausvyrą tarp žiniasklaidos priemonių, skleidžiančių viešąją informaciją, ir nepilnamečių, kaip tokios informacijos gavėjų, interesų.

Saviraiškos laisvės apribojimai, numatyti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio 2 dalyje gali būti skirstomi į tris grupes:

1) skirti apsaugoti viešąjį interesą (nacionalinis saugumas, teritorinis vientisumas, visuomenės saugumas, nusikaltimų prevencija, sveikatos ir moralės apsauga);
2) skirti apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves (kitų asmenų teisių bei orumo apsauga, slaptos informacijos atskleidimo prevencija);
3) skirti garantuoti teisminės valdžios autoritetą ir nešališkumą.[19]

Nepilnamečių apsaugą nuo žalingos informacijos galėtume priskirti tiek pirmajai, tiek antrajai apribojimų grupei. Į pirmą grupę ji patektų, nes ja siekiama apsaugoti viešąjį interesą- nepilnamečių vaikų moralę. Antrajai grupei šis apribojimas priskirtinas, nes ribojant ar draudžiant nepilnamečiams žalingą informaciją yra saugomas jų orumas, teisėti interesai, taip pat užtikrinama tėvų teisė įgyvendinti dorovinį savo vaikų auklėjimą.

Saviraiškos (informacijos) laisvę galima riboti esant šioms trims sąlygoms: 1) apribojimas turi būti numatytas įstatymu (teisėtumo reikalavimas), 2) jis turi būti būtinas demokratinėje visuomenėje, 3) juo turi būti siekiama apginti tokias vertybes kaip žmogaus sveikata, dorovė, valstybės saugumas, konstitucinė santvarka ir kt. Visais atvejais būtina, kad tokie apribojimai ir draudimai būtų nustatyti įstatyme, būtų pagrįsti, proporcingi siekiamam tikslui, nediskriminuojantys ir aiškiai suformuluoti.

Apribojimas turi būti numatytas nacionaliniame įstatyme, kuris viešai paskelbtas, o jo normos suformuluotos pakankamai aiškiai. Tokią poziciją yra suformulavęs Europos žmogaus teisių teismas. Labai svarbu, kad teisės normos ir sąvokos jose būtų aiškios, tiksliai suformuluotos. Neaiški norma, jos veikimo sfera gali sukelti įstatymo pripažinimo antikonstituciniu pasekmes. Taip nutiko Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur 1997 m. Aukščiausiasis Teismas byloje Reno prieš ACLU (American Civil Liberties Unijon) pornografiją ribojančią normą pripažino nesuderinamą su Pirmosios pataisos garantuota žodžio laisve. Teismas tokį sprendimą priėmė tik todėl, kad sąvokas *nepadorus* ir *akivaizdžiai šokiruojantis* laikė nepakankamai apibrėžtomis. JAV Aukščiausiasis

[19] Freedom of expression in Europe. Case law concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights. 2003. Strasbourg. P. 9.

Teismas argumentavo, kad nepakankamai tiksliai apibrėžtos normos, už kurių nepaisymą numatytos sankcijos, gali sulaikyti asmenis nuo nuomonių reiškimo, socialiai naudingos informacijos skleidimo, o tai prieštarautų saviraiškos (žodžio) laisvės esmei. Polemizuojant dėl šių normų konstitucingumo, visgi buvo prieita prie bendros išvados, kad pornografija visuomenės informavimo priemonėse ir jos prieinamumas nepilnamečiams gali būti problema, kurios Kongresas negalės išspręsti nepažeisdamas Pirmąja pataisa suaugusiesiems garantuotų teisių.[20]

Tačiau kai kurie mokslininkai mano, jog ne tik įstatymų leidėjo priimtas teisės aktas gali patekti į „įstatymo“ apibrėžimą Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio prasme. “Kalba gali eiti ne tik apie Parlamento priimtą normą, bet ir vykdomosios valdžios, įgaliotosios institucijos (profesinėje srityje), tarptautinės organizacijos ar teismų, kas būdinga *commom law* šalyse, priimtą norminį teisės aktą”.[21] Tokią poziciją spręsdamas kai kurias bylas vėliau yra pripažinęs ir pats ir Europos žmogaus teisių teismas.

Atsakant į klausimą, ar konkretus ribojimas yra būtinai reikalingas demokratinėje visuomenėje, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o antra- nustatyti, ar ribojimo priemonės yra proporcingos siekiamam teisėtam tikslui. “Būtinumo” sąvoką Europos žmogaus teisių teismas siejo su egzistuojančiu visuomenės poreikiu (pressing social need) žinoti ir gauti atitinkamą informaciją. Teismas, remdamasis Handyside byla, pareiškė, kad visuomenė turi teisę gauti ir neigiamą, šokiruojančią ją ar erzinančią informaciją ir idėjas. Europos žmogaus teisių teismas pabrėžė, kad nepaisant ypatingo spaudos vaidmens teisinėje valstybėje, spauda ir kitos žiniasklaidos priemonės privalo laikytis tam tikrų nustatytų apribojimų ir draudimų.Remiantis Konvencijos10 straipsnio 2 dalimi saviraiškos laisvės apribojimas yra teisėtas, kai siekiama apsaugoti nepilnamečius nuo jų vystymuisi žalingos informacijos.

Konvencijos 10 straipsnis negina absoliučios individo teisės prieiti prie kiekvienos informacijos. Taigi argumentas, kad kiti suaugę visuomenės nariai gali nukentėti negaudami tam tikros informacijos, kuri laikoma kenksminga nepilnamečiams, šiuo pagrindu turi būti atmetamas. Bendrųjų interesų apsaugos svarba turėtų būti deramai įvertinta. Valstybė turi išskirtinę teisę ir pareigą imtis priemonių jiems apsaugoti. “Net ir siekdama apsaugoti bendruosius interesus (viena vertus, suteikdama teisę visuomenei žinoti apie svarbius jos gyvenimo aspektus, o kita vertus, siekdama apsaugoti ją nuo įžeidžiamos, neigiamos ar klaidinamos informacijos) įgyvendinant nuomonės reiškimo laisvę, valstybė neturi neribotos veiksmų laisvės”.[22] Kiekvienu atveju turi būti išlaikytas interesų balansas. Apribojimų pagrįstumas turėtų būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais. Svarbu, kad kitų žmogaus teisių apsauga, būdama naudojimosi teise į informaciją ir saviraišką riba, nevaržytų raiškos ir informacijos laisvės daugiau negu to reikia

[20] Smith Barbara H. To filter or not to filterCommunication Law &Policy, 1081-1680, July 1, 2000, Vol. 5, Issue 3.
[21] P. Wachsmann. Libertės publiques. Paris. 2002. P. 432.

demokratinėje visuomenėje paminėtoms vertybėms apsaugoti. Dėl būtinumo apsaugoti nepilnamečius ir dėl tokio ribojimo pateisinamumo, manau, niekam nekyla abejonių. Lietuvos teisės sistema grindžiama prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu. Pati Konstitucija 38 straipsnyje įtvirtina principinę nuostatą, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Tas pats straipsnis suteikia teisę ir kartu įpareigoja tėvus auklėti savo vaikus dorais žmonėmis. Tam, kad šie tikslai būtų įgyvendinti, valstybė turi sudaryti bent minimalias sąlygas. Visuomenės informavimo srityje minėtų konstitucinių nuostatų realizavimas yra įmanomas tik apribojant vaikų psichologinei brandai, moraliniam vystymuisi žalingos informacijos skleidimą. Tai yra bendras visos visuomenės interesas.

Bendrų interesų apsauga demokratinėje valstybėje negali paneigti žmogaus teisės į informaciją apskritai. Šios problemos sprendimas siejamas su teisinių vertybių racionaliu santykiu, laiduojančiu, kad apribojimais nebus pažeista atitinkamos žmogaus teisės esmė.

Sprendžiant konkuruojančių saviraiškos laisvės ir nepilnamečių apsaugos, teisės į orumą problemą, būtina atsižvelgti į konkrečias teisines, socialines aplinkybes. Tik įvertinus platų konkuruojančių vertybių susidūrimo kontekstą, įmanoma priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą, kuriai iš jų teikti prioritetą konkrečiu atveju.

Pagrindinių teisių susidūrimo atveju svarbu, kad nebūtų pažeistas esminis jų turinys. Jį pažeidus, atsirastų visai pagrindinių teisių sistemai įtakos turintys padariniai- būtų pažeista konstitucijos nustatyta pagrindinių teisių pusiausvyra.[23]

Taigi naudojimasis saviraiškos (informavimo) teise jokiu būdu neturėtų virsti piktnaudžiavimu ja, žmogiško orumo žeminimu, prigimtinių teisių, socialinių vertybių pažeidimu, visuotinai priimtų moralės ir etikos normų nepaisymu. Žodžio laisvė negali būti suabsoliutinama, ginama beatodairiškai, nepaisant su ja susijusių pareigų ir atsakomybės, ja negali būti piktnaudžiaujama. Visuomenės informavimo priemonių veiklos laisvė gali būti ribojama, kai yra būtina ginti žmogaus teises, visuomenės interesus. Informacijos laisvės ribojimas ir cenzūra visuomenės informavimo priemonių atstovų tarpe dažnai sutapatinami. Atskirti žodžio laisvės cencūrą nuo teisinio informacijos laisvės ribojimo yra nelengvas uždavinys, reikalaujantis fundamentalių teisės žinių bei patyrimo.[24] Saviraiškos laisvės ribojimo prigimtis yra visiškai kitokia. Šios laisvės ribojimo galimybė yra tiesiogiai įvardinta Konstitucijoje. Tuo tarpu cenzūra yra draudžiama. Kiekvienu atveju viešosios informacijos rengėjas ir platintojas privalo rasti ribą tarp žodžio laisvės ir kitų žmogaus konstitucinių teisių, socialinių vertybių.

---

[22] D. Jočienė. Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika. Teisė. 2001. Psl. 46.

[23] E.Jarašiūnas. Informacijos laisvės apsaugos problemos Konstitucinio Teismo praktikoje. Jurisprudencija,1998, t.9(1), psl.130.

[24] L. Meškauskaitė. Žiniasklaidos teisė. Vilnius, 2004. P. 32.

Amerikoje, turinčioje giliausias saviraiškos (žodžio) laisvės tradicijas, Reno prieš ACLU byloje JAV Aukščiausiasis Teismas pareiškė: „mes dar kartą pripažįstame viešąjį interesą apsaugoti nepilnamečius nuo žalingos informacijos. Bet šis interesas nepateisina nereikalingai plataus suaugusiųjų saviraiškos laisvės varžymo. Įstatymų leidėjas negali suaugusiųjų žmonių informacinių poreikių "sumažinti" iki to, kas yra tinkama tik vaikams".[25] JAV Aukščiausiasis teismas nuosekliai gynė saviraiškos laisvę, įskaitant ir nepadorią kalbą, kitas saviraiškos formas. Tačiau Teismas pripažino, kad nepadorumo koncepcija gali varijuoti priklausomai nuo informacijos vartotojų auditorijos. Tokiu būdu Teismas konstatavo, kad nepadorumo sąvoką galima apibrėžti pagal įvairius standartus. Ši pozicija remiasi tuo, kad tam tikra medžiaga, kuri manoma esanti nepadori nepilnamečiams, nebus tokia laikoma suaugusiems. Skirtingi informacijos padorumo standartai suaugusiems ir nepilnamečiams lemia tokią įstatymų leidybos kryptį, kuri prioritetu renkasi nepilnamečių apsaugą.

JAV Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad "valstijos turi įtikinamą interesą saugoti fizinę ir psichologinę nepilnamečio gerovę". Pavyzdžiui, Ginsberg v. New York byloje[26] Aukščiausiasis Teismas pripažino teisėtu ir pagrįstu Samo Ginsbergo nuteisimą už žurnalo su erotinėmis nuotraukomis, kuris nebūtų buvęs laikomas nešvankus žiūrint pagal suaugusiųjų standartus, pardavimą nepilnamečiui. Tačiau, joks įstatymas nekliudo tėvams pirkti erotinio pobūdžio žurnalus ir dalytis jais su savo vaikais. Tuo pačiu Teismas pripažino, kad yra trys priežastys, kodėl konstitucinės vaikų teisės negali būti sulygintos su tomis pačiomis suaugusiųjų teisėmis: "ypatingas vaikų pažeidžiamumas; jų nesugebėjimas priimti kritinius, gerai apgalvotus sprendimus ir tėvų vaidmens svarba vaiko auginime".

JAV Aukščiausiasis Teismas suformulavo ir išaiškino nepadorumo apibrėžimą. Nustatant, ar informaciją galima laikyti nepadoria, reikia ataskyti į klausimą: ar "vidutiniam, šiuolaikinės bendruomenės kriterijus atitinkančiam asmeniui atrodytų, kad informacija, paimta visumoje, remiasi gašliu interesu, ar kūrinys vaizduoja ar aprašo akivaizdžiai įžeidžiančiu, bjauriu būdu seksualinį elgesį, specifiškai apibrėžtą taikomos valstijos teisės ir ar kūrinys, paimtas visumoje, stokoja rimtos literatūrinės, meninės, politinės ar mokslinės vertės"[27].

Specialistai pripažįsta, kad šis apibrėžimas yra sunkiai pritaikomas, ypač atsižvelgiant į tai, kad atskiros bendruomenės gali turėti skirtingus standartus. Visuotinai sutariama, kad nepadori informacija neatitinka priimtų moralės standartų.

1996 m. spalio 23 d. Europos Sąjungos Komisija priėmė ir paskelbė Žaliąją knygą dėl nepilnamečių ir žmogiškojo orumo apsaugos, teikiant garso, vaizdo ir informacijos paslaugas. Šis

[25] Smith Barbara H. To filter or not to filterCommunication Law &Policy, 1081-1680, July 1, 2000, Vol. 5, Issue 3.

[26] Smith Barbara H. To filter or not to filterCommunication Law &Policy, 1081-1680, July 1, 2000, Vol. 5, Issue 3.

[27] Ten pat

dokumentas neskelbtiną informaciją apibrėžia kaip informaciją, kurios turinys pažeidžia žmogaus orumą ir viešąjį interesą, yra nepadorus ir amoralus, įskaitant vaikų pornografiją, smurtinę pornografiją, rasinę neapykantą arba smurtą kurstančią informaciją. Tuo tarpu ribojama laikoma informacija, kurios turinys gali paveikti fizinį ir protinį nepilnamečių vystymąsi. Žaliojoje knygoje apie nepilnamečių ir žmogiškojo orumo apsaugą, teikiant garso, vaizdo ir informacijos paslaugas Europos Komisija skatina bendradarbiavimą tarp ES narių: 1)keičiantis informacija; 2) nustatant minimalius europinius standartus dėl nusikalstamo turinio; 3)skatinant savireguliaciją (kaip alternatyvą valstybinei kontrolei ir priežiūrai), diegiant interneto industrijos etikos kodeksus.

1998 m. rugsėjo 24 d. Europos Sąjungos Taryba priėmė rekomendaciją 98/560/EB dėl Europos audiovizualinių ir informacijos paslaugų pramonės konkurencingumo plėtros remiant nacionalines struktūras, turinčias padėti pasiekti palyginamą bei veiksmingą nepilnamečių ir žmogaus orumo apsaugos lygį. Ši rekomendacija irgi remia ir skatina savireguliavimo struktūras.

Naujausias Europos Sąjungos dokumentas šioje srityje yra 2004 m.balandžio 30 d. priimta Europos Parlamento ir Tarybos bendrai priimta rekomendacija 2004/0117 dėl nepilnamečių ir žmogiškojo orumo apsaugos, atsakymo teisės ryšium su Europos audiovizualinių ir informacinių paslaugų pramonės konkurencingumu. Be ankstesniuose šios srities dokumentuose siūlytų nagrinėjamos problemos sprendimo būdų skatinant savireguliavimo sistemas ir patirties tarp valstybių dalijimąsi, šiame dokumente pabrėžiama žiniaskaidos raštingumo (media literacy) ir švietimo (media education) svarba apsaugant nepilnamečius nuo žalingos jų vystymuisi informacijos.

Europos Taryba priimdama rekomendacinio pobūdžio dokumentus irgi rūpinasi nepilnamečių apsauga nuo jiems žalingos informacijos. Europos Tarybos Ministrų komitetas 1989 m. balandžio 17 d. yra priėmęs rekomendaciją Nr. R (89) 7 "Dėl smurtinio, žiauraus ar pornografinio turinio videoprogramų platinimo principų" ir jos aiškinamąjį memorandumą. Principinis šios rekomendacijos tikslas- apsaugoti nepilnamečius nuo žalingos smurtinio, žiauraus, pornografinio, narkotikų vartojimą skatinančio turinio videoprogramų įtakos. Šioje rekomendacijoje nurodoma, kad valstybės narės turi skatinti savireguliavimo sistemų kūrimą, sukurti videoprogramų klasifikacijos ir kontrolės sistemas arba nustatyti mišrias savireguliavimo ir klasifikacijos bei kontrolės sistemas, neprieštaraujančias nacionaliniams įstatymams.[28] Valstybės narės pagal šią rekomendaciją turi diskrecijos teisę savo nuožiūra taikyti baudžiamąsias sankcijas bei kitas ribojamos informacijos platintojus drausminančias finansines priemones. Valstybės narės, taikančios klasifikacijos ir kontrolės sistemas, pagal šią rekomendaciją turi imtis priemonių, kad

[28] Žurnalistikos laisvė ir atsakomybė//Europos Tarybos dokumentai dėl visuomenės informavimo priemonių. Vilnius, 1996. p. 16.

minėtų sistemų pažeidėjams būtų taikomos sankcijos, pavyzdžiui, didelės baudos, laisvės atėmimas, videoprogramų ir už jų neteisėtą platinimą gautų pajamų konfiskavimas.

Kitoje Europos Tarybos 1998 m. rekomendacijoje Nr. 1371 "Vaikų žalojimas ir apleidimas" (Abuse and neglect of children)[29], teigiama, kad visos ET valstybės pripažįsta verslo ir spaudos laisvę, kiekvieno teisę dėl pelno skelbti nuomones ar publikuoti vaizdus. Tačiau Europos civilizacija išsižadėtų pati savęs, jei nesugebėtų pasiekti pusiausvyros tarp šių teisių ir valstybės garantuotos vaikų apsaugos nuo juos žalojančios suaugusiųjų laisvės.

Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214 straipsnyje yra numatyta administracinė atsakomybė užkino filmų, videofilmų bei videoprogramų viešo rodymo, tiražavimo ar platinimo, erotinio pobūdžio renginių viešo rodymo ir erotinio bei smurtinio pobūdžio spaudinių platinimo tvarkos pažeidimus. Toks administracinis nusižengimas užtraukia baudą nuo penkių šimtų iki vieno tūkstančio penkių šimtų litų su kino filmų, videofilmų bei videoprogramos konfiskavimu. ATPK 214^{19} straipsnis numato atsakomybę už neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos, kurios skelbimas ir platinimas ribojamas arba draudžiamas, skelbimo ir platinimo reikalavimų pažeidimus

Už pornografinio turinio produkcijos gaminimą, platinimą ir viešą demonstravimą baudžiamoji atsakomybė numatyta Baudžiamojo kodekso 309 straipsnyje. Praktikoje administracinio ir baudžiamojo poveikio priemonės praktiškai netaikomos.

VIEŠOSIOS INFORMACIJOS, DARANČIOS NEIGIAMĄ POVEIKĮ NEPILNAMEČIŲ VYSTYMUISI, KRITERIJAI IR JŲ ANALIZĖ

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas nustato viešosios informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, kriterijus. Jie išvardijami šio įstatymo 4 straipsnyje.

Darančia neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi laikoma viešoji informacija, susijusi su fizinio ar psichinio smurto vaizdavimu, joje detaliai vaizduojamas žmonių ar gyvūnų žudymas, žalojimas ar kankinimas, rodomas mirusio arba žiauriai sužaloto žmogaus kūnas, išskyrus atvejus, kai toks rodymas reikalingas tapatybei nustatyti. Nepilnamečius fiziškai, protiškai ir doroviškai žalojančia informacija taip pat laikoma erotinio pobūdžio informacija, informacija, susijusi su nusikalstamos veikos modeliavimu, vaizdai

[29] http://assembly.coe.int/Documents/adoptedText/TA98/erec1371.htm

sukeliantys baimę, siaubą, skatinantys savęs žalojimą ar savižudybę, informacija, kurioje galime girdėti dažnai vartojamus nešvankius posakius, gestus ar įžvelgti diskriminaciją. Neigiamą poveikį nepilnamečiams daro ir viešoji informacija, kurioje palankiai vertinamas priklausomumas nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, tabako ar alkoholio, skatinamas jų vartojimas, taip pat informacija, teigiamai vertinanti nusikalstamą veiką ar idealizuojanti nusikaltėlį. Tokio pobūdžio informacija yra ribojama. Jos negalima tiesiogiai skelbti ar platinti nepilnamečiams, jiems siūlyti, rodyti ar leisti kitaip ja naudotis.

Iš Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies nuostatų matome, kad įstatymų leidėjas nustato žalingos nepilnamečiams informacijos kriterijus, tačiau jų neapibrėžia, nedetalizuoja, neaiškina.

Kai kurių Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme vartojamų sąvokų supratimo orientyrus pateikia tarptautiniai dokumentai. Prie Europos Tarybos Ministrų komiteto 1989 m. balandžio 17 d. rekomendacijos Nr. R(89) 7 "Dėl smurtinio, žiauraus ar pornografinio turinio videoprogramų platinimo principų" priimtame aiškinamajame memorandume pabandyta nurodyti pagrindines gaires, kaip apibrėžtinos tokios sąvokos, kaip "smurtas", "žiaurumas", "pornografija". Sąvoka „*smurtas*" taikytina ne tik atviro fizinio ar psichinio smurto scenas vaizduojančioms, bet ir smurtą skatinančioms programoms. Sąvoka „*žiaurumas*" visų pirma taikytina žmogaus sužvėrėjimo scenoms. Sąvoka „*pornografija*" taikoma programoms, kuriose žeminamas moters ar vyro orumas, jie vaizduojami vien kaip seksualinio pasitenkinimo objektai, ypač kai tam pasitelkiami vaikai ir paaugliai. Visgi rekomendacija nepateikia vienareikšmiškos šių sąvokų definicijos. Rekomendacijoje nurodoma, kad kiekviena valstybė narė gali savo nuožiūra spręsti, ar verta šią sąvoką tikslinti nacionaliniuose įstatymuose. Vargu ar įmanoma suformuluoti visa apimantį ir Europoje vieningai priimtiną smurto, žiaurumo, pornografijos ar narkotikų vartojimo apibrėžimą.

Šiuo atveju prisimintinas Europos žmogaus teisių teismo sprendimas Handyside byloje, kuriame pabrėžiama, kad susitariančių šalių įstatymuose neįmanoma surasti Europoje vieningai priimtinų moralės standartų. Nacionalinių įstatymų keliami moralės reikalavimai yra skirtingi bei laikui bėgant iš naujo peržiūrimi, ypač kai vyksta sparti nuomonių evoliucija.

SMURTAS. Smurtinė viešoji informacija nepilnamečių apsaugos tikslais yra ribojama. Smurtu laikytinas toks elgesys, kuris yra nukreiptas prieš kitą žmogų, gyvą būtybę ir kuriuo siekiama sukelti skausmą, diskomfortą arba padaryti kokią nors kitą žalą (fizinę, psichologinę, materialinę). Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas skiria dvi smurto rūšis: fizinį ir psichinį. Fizinis smurtas gali pasireikšti kaip savitikslis fizinės jėgos vartojimas arba kaip priemonė siekiant padaryti tiek teisėtą, tiek ir neteisėtą poveikį gyvai būtybei. Psichinis smurtas gali pasireikšti grasinimu pavartoti fizinį smurtą ar kitokiu būdu sutrikdyti

sveikatą, grasinimu sunaikinti ar sugadinti asmens ar jo artimųjų turtą, paskleisti tikras ar melagingas žinias apie tą asmenį, taip pat kitokiais veiksmais, kuriais siekiama įbauginti gyvą būtybę. Fizinis ar psichologinis smurtas jokiu būdu neturi būti savitikslis. Darančios neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi viešosios informacijos, susijusios su smurtu vaizdavimas yra savitikslis, kai: 1) tai nėra visuomenės informavimas apie įvykius, politinius, socialinius, religinius įsitikinimus ar pasaulėžiūrą, informacija nėra reikšminga moksliniu ar meniniu požiūriu arba reikalinga tyrimams ar mokymui; 2) nėra viešo intereso ją skelbti; 3) jos apimtis ir poveikis nėra mažareikšmiai. Detalus žmonių, gyvūnų žudymo, žalojimo ar kankinimo, taip pat vandalizmo vaizdavimas, informacijos, kurioje teigiamai vertinamas smurtas, mėgavimasis prievarta ar žiaurumu skleidimas irgi atitinka Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytą kriterijų. Tokią informaciją tiesiogiai nepilnamečiams skelbti ir platinti yra draudžiama. Dauguma mokslininkų sutinka, kad televizijos programose bei kitose visuomenės informavimo priemonėse rodomas, vaizduojamas smurtas skatina jas žiūrinčių vaikų ir paauglių agresyvų elgesį. Pasaulis atrodo pavojingesnis. Dažnai matydami smurto vaizdus, žiūrovai pasidaro mažiau jautrūs. Jie tampa abejingesni stebėdami smurtą per TV ir gyvenime. Kad tarp smurtinės informacijos ribojimo ir saviraiškos laisvės būtų išlaikyta pusiausvyra, visais atvejais rodant smurtą turi būti tinkamai parinktas laikas ir įvertinta potenciali žiūrovų, klausytojų auditorija (taikoma audiovizualinei žiniasklaidai).

MIRUSIO AR ŽIAURIAI SUŽALOTO ŽMOGAUS KŪNO RODYMAS. Žiauriai sužalotu žmogaus kūnu laikytinas kūnas, kurio sužalojimo laipsnis pagal išorės požymius atitinka sunkaus arba apysunkio kūno sužalojimo kriterijus, kai žmogaus kūnas yra suluošintas ar subjaurotas. Sužalojimų atsiradimo priežastys šiuo atveju neturi reikšmės informacijos atitikimo šiam kriterijui nustatymui. Mirusio ar žiauriai sužaloto žmogaus kūną galima rodyti tik tapatybės nustatymo tikslais. Nelaikoma, kad neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daro mirusio arba žiauriai sužaloto asmens kūno rodymas, jei toks rodymas reikalingas tapatybei nustatyti. Rodymu tapatybės nustatymo tikslais laikomi tik tokie atvejai, kai minėta viešoji informacija teikiama teisėsaugos institucijų prašymu.

EROTINIS INFORMACIJOS POBŪDIS. Seksualinio elgesio, seksualinių reikmenų demonstravimas, seksualinio smurto ir prievartos, prostitucijos, pedofilijos ir panašių temų nagrinėjimas televizijos ekrane leistinas tik suaugusiems skirtoje programoje ir tik nuo 23 iki 6 valandos arba užkoduotais kanalais. Seksualinio elgesio vaizdavimas visada turi būti pateisinamas kontekstu, taktiškas ir diskretiškas. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas erotinio pobūdžio informacija pripažįsta tokią informaciją, kai skatinamas lytinis geismas, rodomas lytinis aktas, jo imitacija ar kitoks seksualinis pasitenkinimas, lytiniai organai, seksualiniai reikmenys. Lytinio geismo skatinimu turi būti siekiama konkretaus tikslo- sukelti lytinį

susijaudinimą. Lytinis aktas suvokiamas kaip natūralus lytinis aktas, taip pat lytinės aistros tenkinimas nenatūraliomis formomis. Erotinio pobūdžio informacijai priskirtina ir tokia, kurioje vaizduojamas lytinis aktas tarp gyvūnų. Prie seksualinio pasitenkinimo formų priskirtinas ekshibicionizmas, masturbacija, sadomazochizmas ir kt. Seksualiniais reikmenimis laikomi daiktai, pagaminti arba pritaikyti lytinio susijaudinimo sukėlimui ar lytinės aistros patenkinimui.

Pornografijos viešas demonstravimas ir platinimas yra draudžiamas. Pornografinis turinys yra toks, kur vienprasmiškai, atvirai ir detaliai rodomas lytinis aktas arba rodomi lytiniai iškrypimai (mazochizmas, nekrofilija, pedofilija, zoofilija, sadomazochizmas ir pan.) ir tai yra pagrindinis informacijos tikslas. LR kino įstatymas panašiai apibrėžia ir pornografinio filmo sąvoką: Pornografinis filmas - filmas, kuriame vienprasmiškai, atvirai ir detaliai rodomas lytinis aktas arba rodomi lytiniai iškrypimai (mazochizmas, nekrofilija, pedofilija, sadomazochizmas, zoofilija) ir tai yra padrindinis filmo tikslas. LR baudžiamojo kodekso 309 straipsnis "Disponavimas pornografinio turinio dalykais" kriminalizuoja pornografinio turinio dalykų, turint tikslą juos platinti, gaminimą, įsigijimą, platinimą. Kvalifikuota šio nusikaltimo sudėtimi laikoma ta pati veika, kai pornografinio turinio dalykuose atvaizduotas vaikas.

Europos žmogaus teisių teisme byloje Muller ir kiti prieš Šveicariją[30] (1988 m.) buvo nagrinėjamas atvejis, kai dailininkas ir parodos rengėjai buvo nuteisti piniginėmis baudomis už paveikslų, kurie buvo pripažinti nepadoriais, demonstravimą. Teismas pripažino, kad šiuo atveju Šveicarija, ribodama saviraiškos laisvę, nepažeidė Konvencijos, ir nurodė, kad paveiksluose natūralistiškai pavaizduoti lytiniai žmonių ir gyvulių santykiai, o paroda buvo plačiai reklamuota ir atvira visai visuomenei, nenustatant jokios amžiaus ribos. Tačiau kitoje byloje- Open Door ir Dublin Well Women Centre prieš Airiją (1992)[31] Teismas nurodė, jog absoliutūs draudimai negalimi net ir ginant tokį svarbų interesą kaip visuomenės moralė. Ši Teismo išvada rodo pakankamai pakantų požiūrį į amoralius dalykus, todėl kai kurie autoriai, pvz.,L.Meškauskaitė[32] abejoja, ar absoliutus pornografijos draudimas Lietuvoje yra teisėtas Konvencijos 10 straipsnio kontekste. Šiai minčiai pritaria ir G. Švedas[33].

BAIMĖ IR SIAUBAS. Šį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi žalingos viešosios informacijos kriterijų nustato Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 4 punktas. Baimė suprantama kaip tikro ar tariamo pavojaus asmens sveikatai, gyvybei ar gerovei jausmas. Siaubas – tai nekontroliuojamas

[30] Freedom of expression in Europe. Case law concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights. 2003. Strasbourg.
[31] Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Open Door ir Dublin Well Women Centre prieš Airiją (1992)http://www.echr.coe.int
[32] L. Meškauskaitė. Žiniasklaidos teisė. Vilnius, 2004. P.108.
[33] G. Švedas.Visuomenės informavimo įstatymas bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugos problemos//Teisės problemos. 1997. Nr.3 P.51.

išgąstis.Nepilnamečiams gali kelti baimę ar siaubą viešoji informacija, kurioje veikėjai patiria fizinį, seksualinį ar emocinį smurtą, veikėjai išgyvena stiprų baimės jausmą, vaizduojami žiauriai sužaloti žmonės ar gyvūnai, kurioje specialiais garso, vaizdo ir kitais efektais kuriama pavojaus nuojauta, jais lydimos įtempto siužeto ar agresijos scenos, kurioje veikėjai staiga atsiranda arba staiga virsta kitais veikėjais (transformacija), kurioje vaizduojami monstrai, pabaisos. Baimę ir siaubą nepilnamečiams gali kelti ir viešoji informacija apie nusikaltimus, karus, nelaimingus atsitikimus, informacija apie magiją ar mistines jėgas. Tokios viešosios informacijos savitikslis skleidimas yra ribojamas. Minėtų reiškinių vaizdavimas yra savitikslis, jei jis neturi informacinio, prevencinio ar meninio pobūdžio. Aukščiau apibrėžta viešoji informacija nelaikoma turinčia neigiamą poveikį nepilnamečiams, jeigu kartu yra suteikiama informacija, kaip apsisaugoti nuo nusikaltėlių, išvengti prievartos, kur kreiptis ir gauti pagalbą nelaimės atveju ir pan.

PRIKLAUSOMYBĖ. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 5 punkte apibrėžtas žalingos nepilnamečiams viešosios informacijos kriterijus, susijęs su palankiu priklausomumo nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, tabako ar alkoholio vertinimu bei šių medžiagų vartojimo, gamybos, platinimo ar įsigijimo skatinimu. Priklausomybės sindromu laikomas kompleksas fiziologinių ir kognityvinių reiškinių, kai narkotinių, psichotropinių medžiagų, tabako, alkoholio vartojimas žmogui yra daug svarbesnis nei kitas, anksčiau vertintas elgesys. Nepilnamečiams žalinga informacija yra tokia viešoji informacija, kai narkotinių, psichotropinių medžiagų, alkoholio ir tabako vartojimas vaizduojamas kaip neatskiriama ir patraukli šiuolaikinio jaunimo gyvenimo dalis, kaip priimtinas problemų sprendimo būdas. Tokio pobūdžio informacija yra savitikslė, propaguoja žalingus įpročius, skatina priklausomybę sukeliančių medžiagų įsigijimą ir vartojimą, todėl jos skleidimas ir platinimas yra ribojami. Laidos ir filmai, kuriuose pernelyg akcentuojamas tabako, alkoholio, kvaišalų vartojimas, priklausomybė nuo šių produktų, jų platinimas ar įsigijimas gali būti rodomi tik nuo 23 iki 6 valandos. LR baudžiamojo kodekso 264 straipsnio nuostatose įtvirtintas draudimas lenkti vartoti ne gydymo tikslais narkotines ar psichotropines medžiagas. Tokia veika nepilnamečio atžvilgiu laikoma kvalifikuota šio nusikaltimo sudėtimi ir baudžiama griežčiau. Vaizduojant priklausomybę nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, alkoholio, tabako, piktnaudžiavimą šiomis medžiagomis visuomenės informavimo priemonėse, reikia pateikti gydymo, reabilitacijos, prevencijos galimybes, šveičiamojo pobūdžio informaciją.

SAVIŽUDYBĖ. Pastaruoju metu itin dažnai pastebimas netinkamas ir neatsakingas savižudybės temos Lietuvos žiniasklaidoje pateikimas. Užsienyje atlikti moksliniai tyrimai rodo, kad nepilnamečių savižudybių skaičius išauga po siužetų ar reportažų šia tema išplatinimo. Mokslininkų teigimu, į savižudybę linkęs paauglys svyruoja tarp dviejų alternatyvų - gyventi ar pasirinkti mirtį - ir “reklama” šia tema jam padeda pasirinkti tarp šių variantų. Matydamas, kad

kažkas, turėdamas panašių problemų, nusižudė ar bandė žudytis, linkęs į savižudybę nepilnametis gali pasiryžti padaryti tą patį, manydamas, jog tai yra išeitis.

Savižudybių rodikliai mūsų šalyje tikrai aukšti, tačiau nereikia skelbti apie visus savižudybės atvejus. Suicidologiniais tyrimais yra nustatyta, kad savižudiškas elgesys gali būti perduodamas modeliavimo būdu (kitaip vadinama- imitacijos fenomenu).[34] Publikacijose dažnai savižudybės aplinkybės, priežastys, metodai aprašomi detaliai, išsamiai, skelbiama nusižudžiusiųjų asmens duomenys, leidžiantys nustatyti jų tapatybę. Neretai ši informacija pateikiama kaip sensacija pirmame puslapyje. Tokia informacija turi skatinamąjį efektą, pasižymi aukšta imitacijos rizika, nes didina susitapatinimo su nusižudžiusiuoju tikimybę. Imitacijos rizika itin būdinga nepilnamečiams, kurie dėl savo amžiaus yra ypatingai imlūs, pažeidžiami ir priklausomi. Jauno amžiaus žmonės linkę pamėgdžioti savižudiško elgesio pavyzdžius. Dažniausiai savižudybes aprašančios publikacijos smulkmeniškai pateikia įvykio detales, nusižudžiusio asmens duomenis, tačiau neaptaria neigiamų savižudybės pasekmių, prevencijos ir pagalbos būdų. Tokiu būdu visuomenėje formuojamas teigiamas požiūris į savižudybę. Neprofesionalūs ir neatsakingi savižudybės temos pateikimo žiniasklaidoje atvejai gali paskatinti aukštos savižudybės rizikos nepilnamečius rinktis savižudybę kaip problemų sprendimo būdą. Moksliškai įrodyta, kad po vaizdingai, plačiai, sensacingai spaudoje aprašytų atvejų dažnai padaugėja ir savižudybių.[35] Siekiant išvengti skatinamojo efekto pasireiškimo tikimybės, žurnalistai informaciją apie savižudybes turi pateikti trumpai, objektyviai, be detalių, santūriai. Būtina pateikti prevencinio pobūdžio informaciją. Jokiu būdu negalima atskleisti nusižudžiusio ar mėginusio tai padaryti nepilnamečio asmens duomenų, leidžiančių nustatyti jo tapatybę.

JAV ir Australijoje atliktų tyrimų metu nustatyta, kad nepilnamečių sampratai apie savižudybes įtakos gali turėti ir kompiuteriniai žaidimai, kuriuose žaidėjau turi po kelias gyvybes- taip iškreipiama samprata apie gyvybės svarbą.

TEIGIAMAS NUSIKALSTAMOS VEIKOS VERTINIMAS AR JOS MODELIAVIMAS. Nusikalstama veika yra bet kuri baudžiamajame kodekse numatyta nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtis. Neigiamą poveikį nepilnamečiams daro tokia viešoji informacija, kurioje teigiamai vertinama, nepasmerkiama tiek konkreti nusikalstama veika, tiek ir nepaklusimas baudžiamuosiuose įstatymuose nustatytiems reikalavimams apskritai. Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daro ir viešoji informacija, kurioje idealizuojami nusikaltėliai, jie vaizduojami taip sektini herojai, autoritetai, vaizduojama, kaip nusikalstama veika nusikaltėliui užtikrina teigiamus padarinius. Nusikalstamos veikos modeliavimu laikoma informacija, kuri apibūdina konkrečios nusikalstamos veikos darymo techniką ar smurto prieš gyvas

[34] J.Trofimova. Savižudybė ir aukos problema žiniasklaidoje. Žurnalistų žinios. 2003 Nr.3(121), P.12.
[35] Ten pat

būtybes panaudojimo procesą. Neigiamą įtaką nepilnamečių psichologinei brandai darančia ir nusikalstamą veiką modeliuojančia informacija pripažįstama tokia viešoji informacija, kurioje detaliai, išsamiai apibūdinamas visas nusikalstamos veikos atlikimo mechanizmas, jo sukeliami padariniai. Transliuotojai, rodydami laidas ar filmus apie nusikalstamą veiką, kuriuose vaizduojami įvairūs nusikaltimo metodai bei priemonės, įrankiai, turi deramai parinkti transliavimo laiką ir įvertinti potencialią auditoriją bei neigiamą tokios informacijos poveikį nepilnamečių raidai. Rengdami žinių, informacines bei analitines aktualių įvykių laidas, kriminalinių įvykių kronikas, kuriose pateikiama informacija apie nusikaltimus, katastrofas, panašias nelaimes, kai aiškiai rodomi žuvę žmonės, sužaloti kūnai, kraujas, transliuotojai prieš tokių laidų transliaciją turi įspėti apie tai žiūrovus.

DISKRIMINACIJOS KURSTYMAS. Nepilnamečiams žalinga viešąja informacija laikoma informacija, kurioje kurstoma diskriminacija dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, neįgalumo, lytinės orientacijos, religijos ar kitokios priklausomybės. Diskriminacija laikomas bet koks įstatymų nuostatomis nepagrįstas apribojimų taikymas prieš tai išvardintų kategorijų asmenims. Kurstymu suprantami aktyvūs veiksmai, kuriais informacijos gavėjai lenkiami diskriminuoti kitus, tam tikrai grupei priklausančius, asmenis. Šis kriterijus gali būti konstatuojamas, kai informacija vaizduoja fizinį ar psichinį smurtą dėl priklausymo anksčiau išvardintoms grupėms, piktybiškai išjuokia šių grupių simbolius, atributus, įsitikinimus, pažiūras.

NEŠVANKI KALBA. Viešoji informacija, kurioje dažnai vartojami nešvankūs posakiai, žodžiai ar gestai priskiriama neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos kategorijai. Ši informacija gali būti tiek verbalinė, tiek neverbalinė. Jai priskiriami nepadoraus turinio posakiai, keiksmažodžiai, nepadorūs apibūdinimai, epitetai, gestai, susiję su nepadoriu elgesiu ar vaiksmais. Vertinant tokią informaciją yra svarbus intensyvumo ir detalumo laipsnis. Pačiame įstatyme įtvirtintas tokios informacijos sistemiškumo nustatymo reikalavimas (“dažnai vartojami”), norint tokio pobūdžio informaciją priskirti ribojamos kategorijai. Programos, filmai ir laidos, kuriose dažnai vartojami nešvankūs, vulgarūs, ciniški posakiai, žodžiai ar gestai, įvairūs keiksmažodžiai ir panašiai, gali būti rodomos tik nuo 23 iki 6 valandos.

Nepilnamečių apsaugos įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1-10 punktuose nurodytos informacijos paskleidimas savaime negali būti laikomas darančiu neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi. Formalus priskyrimas ir su tuo susijęs besąlygiškas draudimų bei apribojimų taikymas prieštarautų Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 2-4 dalyse įtvirtintai teisei skleisti informaciją. Tam, kad viešosios informacijos skelbimas ar platinimas galėtų būti draudžiamas arba ribojamas, būtina nustatyti, kad ji atitinka bent vieną 4 straipsnio 1 dalies 1-10 punktuose numatytą kriterijų ir, be to, savo turiniu arba skelbimo būdu faktiškai daro arba potencialiai gali daryti atitinkamą neigiamą poveikį.

Jeigu konkreti informacija atitinka 4 straipsnio 1 dalies 1-10 punktuose nurodytus kriterijus, tačiau patenka į Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 6 straipsnio, nustatančio informacijos priskyrimo žalingai išimtis, reguliavimo sferą, tai ji gali būti nepriskirta neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos kategorijai. Tai gali būti daroma tik tuo atveju, jei:

1) jos turinį sudaro tik informacija apie įvykius, politinius, socialinius, religinius įsitikinimus ar pasaulėžiūrą;

2) ši informacija yra reikšminga moksliniu ar meniniu požiūriu arba reikalinga tyrimams ar mokymui;

3)yra viešas interesas ją skelbti;

4)jos apimtis ir poveikis yra mažareikšmiai.

Informacija tik apie įvykius, politinius, socialinius, religinius įsitikinimus ar pasaulėžiūrą, laikytina tokia informacija, kurios skelbimu siekiama išimtinai informavimo apie tam tikrus faktus tikslų. Jei atitinkamoje žiniasklaidos priemonėje informaciją galima pateikti tokiu būdu, kuris neatitinka Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1-10 punktuose apibrėžtų kriterijų, ši išimtis negali būti taikoma. Tokia informacija negali būti pateikiama plačiau, nei tai būtina(pavyzdžiui negali būti detaliai rodomos žudymo scenos).

Tyrimams ar mokymui reikalingos Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1-10 punktuose apibrėžtus kriterijus atitinkančios informacijos skelbimas yra galimas tik tada, jei tyrimus ar mokymą atliekantis asmuo negali šios informacijos skelbti tokiu būdu, kuris nepilnamečiams būtų mažiau prieinamas ar visai neprieinamas. Ši išlyga netaikoma, kai mokymas pagrįstai skirtas nepilnamečiams.

Viešas interesas turi būti teisėtas ir pagrįstas. Viešas interesas yra teisėtas, jei jis ginamas įstatymo. Pagrįstu jis laikomas tada, kai jo realizavimas konkrečiu atveju yra sverbesnis už interesą apsaugoti nepilnamečius nuo neigiamą įtaką darančios informacijos.

Sprendžiant informacijos mažareikšmiškumo klausimą svarbu, kad mažareikšmiais būtų ir informacijos apimtis, ir poveikis. Poveikis gali būti pripažintas mažareikšmiu, jei informacija daro nežymią neigiamą įtaką arba neigiamą informacijos poveikį atsveria tuo pačiu metu daromas teigiamas poveikis. Vertinant informacijos apimtį atsižvelgiama į jos kiekybinę išraišką, paplitimą.

Jei viešoji informacija atitinka 4 straipsnio 1 dalies 1-10 punktuose apibrėžtus kriterijus ir nėra bent vieno iš išvardintų požymių, tai tokia informacija turi būti pripažinta darančia neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi. Perdėtas dėmesys smurto, nusikaltimų, prievartos tematikai, jos eskalavimas spaudos puslapiuose bei televizijos ekrane nepilnamečiams gali kelti nepagrįstą baimę, įtampą, formuoti iškreiptą pasaulio vaizdą, sudaryti prielaidas agresyviam ar asocialiam elgesiui,

pavojaus ar priešiškumo jausmui. Minėta informacija dažnai yra pateikiama sensacingai, pirmuose laikraščių puslapiuose, su nuotraukomis arba labiausiai žiūrimu laiku, vadinamu "šeimos laiku"- iki 21 valandos. Tuo tarpu Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas vienareikšmiškai numato informacijos, atitinkančios bent vieną ar kelis neigiamo poveikio nepilnamečių vystymuisi kriterijus ir priskirtos ribojamos skelbti ar platinti informacijos kategorijai, transliavimo laiką- tik nuo 23 iki 6 valandos. Tokia informacija turi būti žymima atitinkamais simboliais pagal žiūrovų amžiaus cenzą bei lydima garsiniais įspėjimais.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme atskiru straipsniu įtvirtintas neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos, susijusios su asmens duomenų paskelbimu, draudimas. Žiniasklaidos atstovai per drąsiai neigiamų socialinių reiškinių kontekste skelbia nepilnamečių vardus ir pavardes, kitus duomenis, pagal kuriuos galima identifikuoti jų tapatybę. Tuo pažeidžiamas ir asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 5 straipsnio 1 dalis apibrėžia šio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 11 punkte nustatytą kriterijų. Joje detalizuojama neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daranti viešoji informacija, susijusi su asmens duomenų paskelbimu. Tokia informacija laikoma viešoji informacija, kurioje siejant su nusikalstama veika ar kitais teisės pažeidimais skelbiami nuo teisėsaugos institucijų ar teismo nesislapstančio įtariamojo padarius nusikalstamą veiką, kaltinamojo, nuteistojo ar nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę; informacija, kurioje skelbiami save sužalojusio ar mėginusio tai padaryti, nusižudžiusio ar mėginusio nusižudyti nepilnamečio asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę; informacija, kurioje pateikiant duomenis apie nepilnametį, žeminamas jo orumas ir(ar) pažeidžiami jo interesai; informacija, kai piktnaudžiaujant nepilnamečių pasitikėjimu ir nepatyrimu, neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikiamos nepilnamečių nuomonės ir vertinimai, taip pat jų nuotraukos ar filmuota medžiaga apie juos. Šią informaciją viešai skelbti yra draudžiama.

Ekspertų grupė prie žurnalistų etikos inspektoriaus, vertinanti viešosios informacijos poveikį nepilnamečių vystymuisi, yra pateikusi žurnalistų etikos inspektoriui eilę išvadų, kurių pagrindu inspektorius yra priėmęs sprendimus, jog spaudos publikacijose ir televizijos laidose yra pažeidžiamos Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 5 straipsnio nuostatos. Nepilnamečio asmens duomenis, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę šio straipsnio kontekste besąlygiškai draudžiama skelbti. Iki šiol veiksmingesnių nuobaudų už šio reikalavimo nepaisymą yra susilaukę tik TV3 ir LNK televizijų vadovai. Žurnalistų etikos inspektoriaus 2004 m. gegužės 28 d. sprendimo "Dėl televizijos laidose: „Pavojinga zona" (*LNK, 2004-04-08, 20.25 val.*), „Pavojinga zona. Visiškai slaptai" (*„LNK", 2004-05-03, 19.10 val.*), „Pavojinga

zona“ (*LNK, 2004-05-13, 20.25 val.*), „Abipus sienos“ (*TV3, 2004-05-17, 19.10 val.*) viešai paskelbtos informacijos” pagrindu Lietuvos radijo ir televizijos komisija juos nubaudė administracinėmis baudomis po 1000 lt. Saudos leidinių atžvilgiu vis dar apsiribojama įspėjimais.

Duomenimis, pagal kuriuos galima nustatyti nepilnamečio asmens tapatybę, laikomi toje visuomenės informavimo priemonėje paskelbti duomenys, kurių visumos pakanka tam, kad nepilnamečio kaimynai, bendramoksliai, draugai ar kiti asmenys galėtų identifikuoti kaip įtariamąjį padarius nusikaltimą, kaltinamąjį, teisiamąjį, nuteistąjį ar nuo nusikalstamos veikos ar kitų teisės pažeidimų nukentėjusį asmenį. Viešai skelbiami nepilnamečio asmens duomenys yra vardas, pavardė, amžius, gyvenamoji vieta, mokykla, atvaizdas, interviu su nepilnamečiu; tėvų, globėjų ir kitų artimųjų asmens duomenys, atvaizdas, interviu su jais. Duomenimis, pagal kuriuos galima nustatyti nepilnamečio asmens tapatybę, laikomi visuomenės informavimo priemonėje paskelbti duomenys, kurių visumos pakanka tam, kad žmonės iš nepilnamečio aplinkos galėtų jį atpažinti.

Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1985 m. lapkričio 29 d. rezoliucija Nr. 40/33 priimtos Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisingumo vykdymo taisyklės (Pekino taisyklės). Jose teigiama, kad nepilnamečio teisė į privatų gyvenimą turi būti gerbiama visose stadijose, siekiant išvengti žalos, kurią jis patirtų dėl netinkamo viešumo arba “etikečių klijavimo”. Taip pat nurodoma, jog neturi būti skelbiama jokia informacija, pagal kurią galima nustatyti nepilnamečio teisės pažeidėjo tapatybę, Taisyklėse akcentuojama, kaip svarbu apsaugoti nepilnamečius nuo neigiamų pasekmių, kurių jie gali sulaukti paskelbus žiniasklaidoje informaciją apie bylą. [36]

Pekino taisyklės pabrėžia, kad turi būti gerbiama nepilnamečio teisę į konfidencialumą. Šios taisyklės riboja ir informacijos skelbimą žiniasklaidos priemonėse. Tokiu būdu siekiama išvengti žalos, kylančios dėl nereikalingo viešumo ar įtakos jo reputacijai. „Neturi būti skelbiama informacija, kurioje nurodoma nepilnamečio teisės pažeidėjo asmenybė“ (Pekino taisyklės 8.1 p., 8.2 p.). Vartojimas jaunų žmonių atžvilgiu tokių sąvokų, kaip „teisės pažeidėjas” arba „nusikaltėlis” sukelia neigiamas pasekmes. Jaunuoliai ypač jautriai reaguoja į neigiamą poveikį jų reputacijai.

Tarptautinių dokumentų turinys yra orientuotas į tai, jog nepilnamečių amžius, jų fizinė, psichologinė ir socialinė branda lemia ypatingo elgesio su nepilnamečiais, padariusiais teisės pažeidimus, poreikį. Saviraiškos(informavimo) laisvės ribojimo būtinumas šiuo atveju yra pateisinamas nepilnamečių, susidūrusių su justicija, apsauga nuo stigmatizacijos ir kito neigiamo poveikio. Deja iki šiol žurnalistai mažai kreipia dėmesio į tai, kad tie žmonės turės ir toliau gyventi, tinkamai socializuotis visuomenėje. Tai paaiškinama tuo, kad žiniasklaida nėra vien tik informacijos skleidėja, ji kartu yra ir informacijos verslas, siekiantis pelno, neretai besivaikantis vienadienių sensacijų, ažiotažo žmogiškųjų tragedijų sąskaita. LR Seimas 2003 m. gegužės 20 d.

savo nutarimu patvirtino "Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją". Joje identifikuojamos vaiko gerovės problemos, vaiko gerovės įgyvendinimo siekiai. Vienas iš tokių siekių, įtvirtintas koncepcijos 3.3.24 punkte yra tas, kad vaikas, smurto auka ar pažeidęs įstatymus, būtų apsaugomas nuo jo tapatybės viešinimo žiniasklaidoje. Žurnalistai turi jo neklausinėti, nepateikti filmuotos ar fotografuotos medžiagos, kuri leistų vaiką atpažinti.

Neigiamais socialiniais reiškiniais laikomi nusikaltimai, kitos teisei priešingos veikos, taip pat girtavimas, narkomanija, nepadorus elgesys. Spaudos publikacijose ir televizijos laidose dar dažnai pateikiami nepilnamečių dosjė, interviu su pačiais nepilnamečiais ar jų tėvais, artimaisiais siejant su nusikalstama veika ar kitais teisės pažeidimais, skelbiami save sužalojusio ar mėginusio sužaloti, nusižudžiusio ar mėginusio nusižudyti nepilnamečio asmens duomenys. Pateikiant duomenis apie nepilnametį tokiame kontekste, yra žeminamas jo orumas ir pažeidžiami jo interesai. Tai gali turėti ilgalaikes neigiamas pasekmes tolimesniam vaiko gyvenimui bei asmenybės raidai. Vaikas, augantis šeimoje, patiriančioje sunkumų prižiūrint vaiką, turi būti apsaugomas nuo viešinimo žiniasklaidoje, kuri dažnai tokias šeimas smerkia ir atstumia.[37] Kartais laidose ir spaudos straipsniuose, nagrinėjančiuose įvairius neigiamus socialinius reiškinius, ypač asocialių šeimų santykius, smurtavimą prieš vaikus, vaikų pametimą ir gyvenimą globos namuose, seksualinį išnaudojimą bei prievartą, savižudybes, girtavimą ir kitus negatyvius visuomenės reiškinius, nepilnamečiai yra verčiami viešai reikšti savo nuomones, požiūrius, vertinimus ar jausmus nutikusių skaudžių įvykių, savo skriaudikų ar artimųjų atžvilgiu. Viešosios informacijos autoriai piktnaudžiauja vaikų pasitikėjimu bei nepatyrimu. Pasitaiko atvejų, kai nepilnamečiai yra apklausiami kaip teisės pažeidimų ar nusikaltimų dalyviai, liudininkai ar aukos. Įstatymas besąlygiškai draudžia viešai skelbti tokią informaciją. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 5 straipsnio 1 dalyje apibrėžtą informaciją viešai skelbti draudžiama visais atvejais. Jokios išimtys netaikomos.

Nustatant nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio nuostatas bei atsamomybę už jų pažeidimus, vadovaujamasi:

1)nepilnamečių ir visuomenės interesais;

2)viešosios informacijos rengėjų, platintojų ir jų savininkų, žurnalistų ir jų profesinių organizacijų savikontrole bei įsipareigojimais;

3)atsakomybės priemonių tinkamumo, efektyvumo ir proporcingumo principu.

Viena iš būtinų sąlygų nepilnamečių apsaugai nuo žalingos jų raidai informacijos įgyvendinti - žurnalistų profesinis meistriškumas, atsakomybė ir savarankiškai prisiimti etiniai įsipareigojimai. Mano nuomone, žurnalistams neretai trūksta ne tik teisinių žinių, bet ir profesinės

[36]Žmogaus teisės. Jungtinių Tautų dokumentai.Vilnius. 2000.
[37] 2003 m. gegužės 20 d. Seimo nutarimu patvirtintos "Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos" 3.3.24 punktas.

kompetencijos, informacijos skleidimo kultūros. Kartu galime įžvelgti ir šios problemos sąryšį su kita- profesionalaus žurnalisto teisinio statuso neapibrėžtumo problema.

Pavojingos nepilnamečių raidai viešosios informacijos poveikis priklauso nuo jos pateikimo pobūdžio (būdo). Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančią viešąją informaciją draudžiama tiesiogiai skelbti ar platinti nepilnamečiams – jiems siūlyti, perleisti ar kitaip leisti asmeniškai ja naudotis. Tokia viešoji informacija gali būti skelbiama tik vietose, į kurias nepilnamečiai negali patekti, ir (arba) tokiu laiku, kuriuo nepilnamečiai negalėtų ja naudotis, arba kai naudojant technines priemones yra sudaromos sąlygos atsakingiems už vaikų auklėjimą ir priežiūrą asmenims užtikrinti galimybę riboti tokios viešosios informacijos pasiūlą nepilnamečiams. Negatyvaus turinio informacija, pagal savo esmę daranti neigiamą poveikį, turi būti pateikiama tinkamu metu ir aiškiai apie tai įspėjus. Kas liečia audiovizualinę žiniasklaidą, tai programos rodymo laikas, klasifikavimas, indeksavimas, žymėjimas ir įspėjimai garsu ir(ar) vaizdu turi padėti informacijos gavėjams tinkamai pasirinkti programas ir išvengti nepageidaujamo jų poveikio fiziniam, protiniam bei moraliniam nepilnamečių vystymuisi. Transliuotojai privalo klasifikuoti rodomus vaidybinius, dokumentinius ir videofilmus, serialus, laidas ir atskirus animacinius serialus, naudoti jų ženklinimo, indeksavimo sistemas, įspėti auditoriją apie galimą neigiamą laidos ar filmo poveikį nepilnamečiams. Transliuotojai privalo imtis deramų priemonių, tinkamai parinkdami laidų transliavimo laiką arba naudoti technines priemones, garantuojančias, kad nepilnamečiai nematys programų, kuriose yra smurto, erotinio ir brutalaus pobūdžio medžiagos, nešvankios kalbos arba nagrinėjamos tokios temos, kaip vaikų prievarta, tėvų ir vaikų žiaurumas, girtavimas, narkomanija, savižudybės, prostitucija, pedofilija ir pan. Programos ir laidos, priskiriamos žalingos nepilnamečiams viešosios informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, kategorijai, transliuojamos tik nuo 23 iki 6 valandos arba naudojamos techninės priemonės, sudarančios sąlygas atsakingiems už vaikų auklėjimą ir priežiūrą asmenims kontroliuoti tokios informacijos pasiūlą nepilnamečiams. Daugumoje Europos šalių nepilnamečių apsaugos priemonės nacionaliniame lygmenyje yra gana panašios. Naudojami klasifikavimo pagal amžių metodai.

NEPILNAMEČIŲ APSAUGOS NUO NEIGIAMO VIEŠOSIOS INFORMACIJOS POVEIKIO TEISINIO ĮGYVENDINIMO MECHANIZMAS

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio teisinio įgyvendinimo mechanizmas – tai teisės normų, nustatančių apsaugos reikalavimus ir standartus, bei šių normų laikymąsi užtikrinančių institucijų sistema. Šias funkcijas paprastai atlieka viešosios informacijos rengėjų ir platintojų savireguliavimo ir savitvarkos institucijos. Šių institucijų sistema remiasi idėja, kad valstybė, atsisakydama bet kokių valstybinio reguliavimo metodų, visas savo teises deleguoja pačiai visuomenės informavimo sferai – ji pati turi užtikrinti teisės ir etikos normų laikymąsi. Žurnalistų savireguliavimo ir savitvarkos institucijoms (Lietuvos radijo ir televizijos komisijai, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijai bei Žurnalistų etikos inspektoriui) valstybė yra delegavusi viešojo administravimo funkcijas. Šioms institucijoms tenka labai didelė atsakomybė, nes su jų pagalba valstybė privalo užtikrinti konstitucinės teisės turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti apsaugą bei apsaugoti asmens teises ir visuomenės interesus.

Nepilnamečių apsauga nuo jiems negatyvios informacijos visuomenės informavimo priemonėse Lietuvos įstatymuose įtvirtinta tinkamai, atsižvelgiant į tarptautinių dokumentų reikalavimus. Ši apsauga taip pat atitinka ir Konstitucijos 25 straipsnyje suformuluotą žodžio laisvės koncepciją. Tačiau vien deklaruoti nepilnamečių apsaugą nepakanka. Nors ir yra numatyti draudimai, apribojimai, tačiau nėra tinkamai subalansuota sankcijų sistema, todėl dažnai teisiniai mechanizmai, užtikrinantys teisės normų efektyvumą, dar nėra įgyvendinti, trūksta jų taikymo praktikos. Administracinės atsakomybės mechanizmas, turintis užtikrinti poveikio priemonių taikymą už viešosios informacijos, kuri gali turėti neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, platinimą pradėtas kurti tik 2003 metų pabaigoje. Nors administracinės atsakomybės taikymo už nepilnamečiams žalingos viešosios informacijos skelbimą ir platinimą galimybė numatyta jau 2002m. rugsėjo 10 d. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme, tačiau Seimas tik 2003 m. spalio 14d. priėmė LR ATPK pakeitimo ir papildymo įstatymą, kuriuo nustatoma administracinė atsakomybė už neigiamą poveikį nepilnamečiams darančios informacijos, priskirtos viešosios informacijos kategorijai, kuri ribojama skelbti ir platinti, skelbimo ir platinimo tvarkos pažeidimų ir (ar) neigiamą poveikį nepilnamečiams darančios viešosios informacijos žymėjimo, garso ir vaizdo priemonių sistemos reikalavimų pažeidimą. Šios kodekso nuostatos turi užtikrinti minėto įstatymo socialinį efektą. Pagal LR ATPK 247^{8} straipsnį žurnalistų etikos inspektorius gali taikyti administracinę atsakomybę už LR ATPK 214^{19}straipsnio 1 ir 2dalyse numatytus teisės pažeidimus įspėjimu arba pinigine bauda. Remiantis

ATPK 247[9] straipsniu Lietuvos radijo ir televizijos komisija yra įgaliota taikyti administracinio poveikio priemones transliuotojų atžvilgiu už ATPK 214[19]straipsnio 3 ir 4 dalių pažeidimus.

Nors ir numatyti draudimai, apribojimai, teisinės atsakomybės taikymo galimybė, tačiau normos vis dar neefektyvios, jų įgyvendinimą užtikrinančių institucijų veikla nėra veiksminga, todėl dažnai nepasiekia keliamų tikslų. Savireguliavimo ir savitvarkos institucijos beveik netaiko jokių teisinio poveikio priemonių, dėl šios priežasties teisės normos netenka refleksyvumo (grįžtamojo ryšio) ir yra deklaratyvios. Žiniasklaidos savireguliacijos metodas yra konceptualiai neefektyvus ir negali būti efektyvus dėl teorijoje ir visuomenės dalyje įsitvirtinusios moralinio reliatyvumo koncepcijos.[38] Remiantis šia nuostata, tiek savireguliavimą numatantys teisės norminiai aktai (Visuomenės informavimo, Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymai), tiek ir institucijos, veikiančios savireguliavimo pagrindu, yra ir bus neefektyvios. Su tuo galima sutikti, nes praktiškai netaikomos jokios teisinės sankcijos pažeidėjui, priimti sprendimai dažnai nesuteikia siekiamos satisfakcijos nukentėjusiajam. Lietuvos visuomenės informavimo priemonės dabartiniu metu išgyvena "aukso amžių", kurį sąlygoja teisinės ar visuomeninės sistemos, galinčios užkirsti kelią žiniasklaidos vykdomiems pažeidimams, neefektyvumas.

Siekiant socialinio teisinio efekto bei tinkamai įgyvendinant viešojo administravimo funkcijas, deleguotas žurnalistų ir leidėjų savireguliavimo institucijoms, būtina didinti mechanizmų, užtikrinančių visuomenės informavimo teisės normų laikymąsi, veiksmingumą.

Pagrindinė institucija, kuriai pavesta Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo priežiūra, yra žurnalistų etikos inspektorius. Jam pavesta prižiūrėti, kaip viešosios informacijos rengėjai, platintojai, savininkai bei žurnalistai vykdo savo įsipareigojimus. Įstatymu žurnalistų etikos inspektoriui suteikta teisė įspėti, nubausti administracine tvarka ar kreiptis į teisėsaugos institucijas dėl baudžiamosios bylos iškėlimo už minėto įstatymo pažeidimus. Įgyvendinant Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamoviešosios informacijos poveikio įstatymą, prie žurnalistų etikos inspektoriaus yra sukurta ekspertų grupė, kurioje dirba psichologai, teisininkai, vaikų psichiatras, žurnalistikos ir kultūros sričių specialistai. Ekspertų grupė vertina viešosios informacijos poveikį nepilnamečiams ir teikia savo išvadas žurnalistų etikos inspektoriui.

Svarbiausios ekspertų grupės funkcijos yra: 1)vertinti viešosios informacijos poveikį nepilnamečių vystymuisi, stebėti bei analizuoti atskirus žiniasklaidos reiškinius; 2)teikti išvadas etikos inspektoriui dėl viešosios informacijos priskyrimo informacijos, kuri gali pakenkti nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, kategorijai; 3)parengti neigiamo poveikio nepilnamečiams ribojamos viešosios informacijos klasifikavimo ir žymėjimo vaizdu bei garsu sistemą; 4)teikti rekomendacijas viešosios informacijos rengėjams bei platintojams dėl

[38]G. Mesonis. Žiniasklaida ir asmenybės raida. Konferencijos medžiaga.

skelbiamos informacijos poveikio nepilnamečiams; 5)šviesti visuomenę, informacijos vartotojus, ugdyti tautinę kultūrą ir dorovę. Ekspertų išvadų pagrindu žurnalistų etikos inspektorius priima sprendimus dėl Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimų. Juose paprastai apsiribojama pažeidimo konstatavimu, įspėjimu visuomenės informavimo priemonės vadovui ir atsakingam už visuomenės informavimo priemonės turinį asmeniui, pareikalavimu ateityje laikytis įstatymo normų ir tokio sprendimo viešu paskelbimu "Valstybės žinių" priede "Informaciniai pranešimai". Kai nustatomas transliuotojų įvykdytas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimas, žurnalistų etikos inspektorius kreipiasi į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją dėl atitinkamų atsakomybės priemonių taikymo pagal kompetenciją. Žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimai vertintini tik kaip prevencinio, įspėjamojo pobūdžio priemonės, kadangi siekiamo realaus efekto jie dažniausiai neturi. Nors ATPK 247[8] straipsnis žurnalistų etikos inspektoriui suteikia teisę nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas dėl neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos, kurios skelbimas ir platinimas ribojamas arba draudžiamas, skelbimo ir platinimo reikalavimų pažeidimus, tačiau iki šiol neiškelta ir nenagrinėta nė viena administracinio teisės pažeidimo byla. Tokia šios institucijos veikla nepilnamečių apsaugos nuo žalingos jų raidai informacijos srityje yra akivaizdžiai nepakankama ir neveiksminga. Šiuo metu žurnalistų etikos inspektoriaus pareigas einančio Romo Gudaičio nuomone, administracinės atsakomybės priemonės laikytinos kraštutinėmis: "Nors ATPK neperseniausiai suteikė teisę žurnalistų etikos inspektoriui bei Radijo ir televizijos komisijai skirti baudas už sistemingus ir piktavališkus pažeidimus, aš laikau tokias sankcijas kraštutinėmis priemonėmis, kurias taikyti reikėtų išskirtiniais atvejais, kilus nediskutuotinai neigiamoms aplinkybėms ir pasekmėms"[39]. Administracinės nuobaudos yra teisinės atsakomybės priemonės. Jos yra represinio, prievartinio pobūdžio sankcijos. Visuomenės informavimo sritis yra specifinė teisinio reguliavimo sfera, todėl tradicinių administracinių nuobaudų, tokių kaip piniginės baudos, taikymas ne visuomet veiksmingai padeda kovoti su pažeidėjais. Vargu, ar bus efektyvi 1000 lt. administracinė bauda tarkim "Lietuvos rytui", kurio įstatinis kapitalas siekia virš 30 milijonų litų. Visgi dabartinė situacija, kai visuomenės informavimo priemonės nuolat pažeidinėja Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymą yra netoleruotina. Šiandieninė Lietuvos žurnalistų savireguliacijos institucijų sistema yra nepajėgi užtikrinti galiojančius įstatymus, Lietuvos valstybės ratifikuotus tarptautinius sutartinius įsipareigojimus ir profesinės etikos standartus.[40] Būtina ieškoti būdų, kaip priversti žiniasklaidos priemones paisyti nepilnamečių interesų. Efektyvinant nepilnamečių apsaugą šioje srityje, reikia stiprinti bendradarbiavimą tarp žiniasklaidos atstovų, atsakingų valstybės pareigūnų,

[39]R. Gudaitis. Žiniasklaida ir asmenybės raida. Konferencijos medžiaga.
[40] Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje. Apžvalga. Vilnius. 2004. P.3

specialistų, teisiškai šviesti visuomenę, pabrėžiant tiek savikontrolės mechanizmų, tiek tėvų atsakomybės svarbą. Labai apmaudu, kad dabar galiojančiuose įstatymuose nėra numatyta griežčiausia atsakomybės priemonė- visuomenės informavimo priemonės veiklos nutraukimas už nepilnamečių vystymuisi kenksmingos informacijos skleidimą. Tokią sankciją turėtų taikyti teismas. Visuomenės informavimo įstatymo 53 straipsnis, mano nuomone yra tobulintinas, kadangi įgalina laikinai sustabdyti arba nutraukti visuomenės informavimo priemonės veiklą tik dėl draudžiamos informacijos paskelbimo. Tuo tarpu informacijos, kuri priskirta neigiamą poveikį nepilnamečiams darančios informacijos kategorijai, nuolatinis, pakartotinis, piktavališkas skelbimas į tokios sankcijos taikymo sritį nepatenka. Savireguliacijos institucijų taikomos poveikio priemonės iki šiol veiksmingesnio efekto nepasiekia, todėl būtų tikslinga sugriežtinti visuomenės informavimo priemonių atsakomybę už įstatymų numatytų reikalavimų, skirtų apsaugoti nepilnamečius, ignoravimą.

Didžiausią efektą turėtų žiniasklaidos priemonių atžvilgiu taikoma civilinė atsakomybė dėl neturtinės žalos, padarytos paskleidus draudžiamą ar ribojamą informaciją, atlyginimo. Tokiais atvejais yra atsižvelgiama į atsakovo turtinę padėtį, priteista suma atitenka nukentėjusiam asmeniui, o ne į valstybės biudžetą. Šios atsakomybės rūšies platesnis taikymas, manau, būtų geriausia nuo žiniasklaidos nukentėjusių asmenų satisfakcijos forma bei veiksmingiausias pažeidimų prevencijos būdas. Civilinė atsakomybė visada yra taikoma nukentėjusiojo iniciatyva, kadangi tai yra privataus asmens reakcija į privataus intereso pažeidimą. Nepilnamečiai asmenys taip pat turi teisę į garbės ir orumo, privataus gyvenimo neliečiamumo, atvaizdo gynimą. Jų procesines teises įgyvendina ir įstatymo saugomus interesus gina įstatyminiai atstovai- tėvai, įtėviai. Atsižvelgiant į visus įstatyme nurodomus kriterijus bei bylai reikšmingas aplinkybes, konkretų neturtinės žalos dydį nustato teismas. Be įstatyme nurodytų, dažniausiai vertinamos šios aplinkybės: žinių paskleidimo mastas, publikacijos kryptingumas, laidos žiūrimumas, paskelbtų žinių skubus paneigimas, nukentėjusiojo atsiprašymas, geranoriškas dalies netikslumų paneigimas ir kt. Neturtinės žalos atlyginimas yra kompensacija už patirtus išgyvenimus, dvasinius praradimus, kančias. Neturtinė žala išieškoma nukentėjusiojo naudai. Tuo tarpu skiriant baudą administracine tvarka, ji taikoma ne nukentėjusiojo, o valstybės naudai. Deja, tačiau tik nedaugelis nukentėjusiųjų gina žiniasklaidos priemonių pažeistas savo teises civiline tvarka. Civilinių ieškinių pareiškimas ir jų patenkinimas teisme galėtų būti viena iš efektyviausių pažeidėjų drausminimo ir prevencijos priemonių.

Manau, jog siekiant didinti nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio mechanizmo efektyvumą, reikėtų stiprinti bendradarbiavimą ir partnerystę šioje srityje tarp valdžios institucijų, žiniasklaidos atstovų, tėvų, pedagogų, mokslininkų, specialistų. Būtinas yra ir teisinis švietimas, teisinio sąmoningumo ugdymas . Labai svarbu padėti visuomenei, ypač vaikams, paaugliams suvokti, kokias jie turi teises, kaip jas įgyvendinti, kaip apginti pažeidimo

atveju. Didinant žiniasklaidos atstovų atsakomybę, būtina, kad ir viešosios informacijos rengėjai, platintojai, jų savininkai, žurnalistai būtų gerai susipažinę su jų veiklą bei žmogaus teisių apsaugą žiniasklaidos srityje reglamentuojančiais teisės aktais ir jų laikytųsi. Tik tokiu atveju patys viešosios informacijos rengėjai ir platintojai galės tinkamai įvertinti informacijos pobūdį, bus įgyvendintos visos prielaidos efektyviam savireguliacijos mechanizmo funkcionavimui.

Transliavimo sfera iš esmės yra Lietuvos radijo ir televizijos komisijos reguliavimo ir kontrolės objektas. Ši nepriklausoma Seimui atskaitinga institucija reguliuoja bei prižiūri komercinių radijo ir televizijos transliuotojų veiklą. Šiai komisijai patikėtos viešojo administravimo funkcijos - užtikrinti licencinių sąlygų priežiūrą. Lietuvos radijo ir televizijos komisija turi teisę taikyti šias nuobaudas: įspėjimus, ATPK numatytas pinigines baudas, ne ilgiau kaip 3 mėnesiams sustabdyti licencijos galiojimą, panaikinti licencijos galiojimą. Iki šiol administracinėmis baudomis už Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimus ši institucija transliuotojus yra nubaudusi tris kartus. Be jau minėto TV3 ir LNK televizijų vadovų nubaudimo, 1000 Lt. bauda paskirta ir VšĮ "Užupio vaizdelis" direktoriui už programos "Užupio radijas" laidoje "Radijo šou" pakartotinai vartotus nešvankius posakius, necenzūrinius žodžius, įžeidinėjimus, keiksmažodžius. Šios administracinės nuobaudos paskirtos remiantis žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimais. Tačiau šio valstybės pareigūno sprendimai Lietuvos radijo ir televizijos komisijos neįpareigoja. Ji yra nepriklausoma institucija ir administracinių teisės pažeidimų bylas dėl Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimų nagrinėja visiškai savarankiškai. Tai iliustruoja šių metų gruodžio 1 d. nutraukta administracinės teisės pažeidimo byla LNK generaliniam direktoriui, nenustačius pažeidimo įvykio ir sudėties, nors tokį pažeidimą buvo nustatęs žurnalistų etikos inspektorius, remdamasis prie jo veikiančios ekspertų grupės išvadomis. Ši situacija parodo už įstatymo priežiūrą atsakingų institucijų sistemos trūkumus ir kompetencijos išskaidymo nenaudingumą.

Lietuvos radijo ir televizijos komisija vykdo transliuotojų ir retransliutojų programų stebėseną (monitoringą), tačiau pati nevertina programų turinio, o esant reikalui kreipiasi į Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją arba Žurnalistų etikos inspektorių, kurie įstatymais įpareigoti vertinti viešąją informaciją. Visgi priimdama atitinkamus sprendimus Lietuvos radijo ir televizijos komisija nevisada vadovaujasi minėtų institucijų išvadomis.

Nors Lietuvos radijo ir televizijos komisijai yra deleguotos tam tikros viešojo administravimo funkcijos ir ji yra atskaitinga Seimui, tačiau ji yra finansuojama tik transliuotojų lėšomis. Tokia finansavimo tvarka kelia pagrįstų abejonių dėl šios institucijos nešališkumo ir nepriklausomybės nuo transliuotojų. Atsižvelgiant į išdėstytus motyvus, galima teigti, jog tikslingiau būtų, kad administracines nuobaudas transliuotojams skirtų pats žurnalistų etikos inspektorius arba teismas.

Iki 2002 m., kai buvo priimtas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijai (kartu su Kultūros, Sveikatos apsaugos ir Teisingumo ministerijų paskirtais ekspertais) buvo pavesta nustatyti kriterijus, kuriais remiantis spaudos leidinys, kino ar videofilmas, radijo ar televizijos programa gali būti priskiriama smurtinių, erotinių ar pornografinių visuomenės informavimo priemonių kategorijai. Visuomenės informavimo įstatymo 47 straipsnio 4 dalies 3 punktas Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją įgalioja priskirti spaudos leidinius, kino ir videofilmus, radijo ir televizijos programas ar laidas pornografinio, erotinio ir(ar) smurtinio pobūdžio visuomenės informavimo priemonių kategorijai. Tuo praktiškai šios institucijos įgaliojimai nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos įtakos ir pasibaigia. Viešosios informacijos, priskirtos erotinei, smurtinei ar kitai ribojamai viešajai informacijai platinimo reguliavimą įstatymų leidėjas paveda vyriausybei. LR Vyriausybė 1996 m. rugsėjo 25 d. nutarimu Nr. 1111 patvirtino erotinio ir smurtinio pobūdžio spaudos leidinių, kino filmų ir videofilmų, radijo ir televizijos programų platinimo tvarką.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas be jau aptartų įvardija ir daugiau už šio įstatymo priežiūrą atsakingų institucijų (Lietuvos radijo ir televizijos taryba, Kultūros ministerija, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, savivaldybių vykdomosios institucijos), tačiau neatriboja jų kompetencijos, todėl lieka neaišku, kokie kiekvienos jų įgaliojimai ir kurioje visuomenės informavimo srityje.

Atitinkamoms institucijoms išsakius nepasitenkinimą, priekaištus dėl informacijos pateikimo pažeidžiant nepilnamečius nuo žalingos informacijos ginančias teisės normas, vienas dažniausių argumentų būna visuomenės teisė, visuomenės interesas žinoti, o siūlymas riboti žodžio laisvę priimamas kaip grasinimai cenzūros įvedimu ir pan., nesigilinant, kad saviraiškos laisvė gali ir turi būti ribojama, kai pažeidžiami visuomenės interesai ir žmogaus teisės, o svarbiausia- vaiko teisės ar jo interesai.

Teisminės praktikos nepilnamečių apsaugos nuo negatyvaus viešosios informacijos poveikio srityje Lietuva dar neturi. Vakarų Europos teismams jau teko nagrinėti tokias bylas. Viena jų net pasiekė Europos žmogaus teisių teismą. Tai 1972 m. nagrinėta byla HANDYSIDE prieš JUNGTINĘ KARALYSTĘ (pripažintos nepadoria knygos "Raudonoji knygelė" konfiskavimas Anglijoje ir jos leidėjo nubaudimas). Anglijos teismas nutarė, kad knyga yra nepadori, nes jos bendras pobūdis- tvirkinti ir demoralizuoti jaunuomenę. Handyside'ui nepavyko įrodyti, nors jis ir rėmėsi numatyta įstatymuose išimtimi, kad publikacija pasitarnaus visuomenės labui. Kreipdamasis į Strasbūro teismą, p. Handyside teigė, kad Britanijos valdžios organai pažeidė jo žodžio laisvę(Konvencijos 10 straipsnis). Europos žmogaus teisių teismas išnagrinėjo, ar priemonės, pažeidusios Handyside žodžio laisvę, atitiko 10 straipsnio 2 dalies specialias sąlygas. Teismas laikė, kad iš visų 10 straipsnyje numatytų tikslų reikia atsižvelgti tik į vieną- moralės apsaugą. Teismas nustatė, kad

minėtoji knyga buvo skirta daugiausia 12-18 metų vaikams ir paaugliams, kurie kai kuriuos fragmentus galėjo suprasti kaip padrąsinimą užsiimti ankstyva ir kenksminga veikla, tai yra daryti baudžiamuosius nusižengimus. Todėl anglų teisėjai turėjo pagrindo tuo metu manyti, kad leidinys neigiamai paveiks daugelio jaunųjų skaitytojų moralę. Taigi teismas pripažino, kad ginčijamų priemonių pagrindinis tikslas buvo apsaugoti jaunuomenės moralę. Toje pačioje byloje teismas nurodė, kad negalima išskirti iš susitariančių valstybių vidaus teisės vieningos moralės sąvokos ir kad 10 straipsnio 2 dalis suteikia valstybėms vertinimo nuožiūrą, kas yra reikalinga moralės apsaugai (tą pačią formuluotę Europos žmogaus teisių teismas išdėstė ir Muller ir kt. prieš Šveicariją byloje). Žodžio laisvė yra vienas iš svarbiausių demokratinės visuomenės pamatų ir galioja net nuomonėms, kurios įžeidžia, šokiruoja ar kelia nerimą. Koks nors apribojimas šioje srityje turi būti proporcingas siekiamam tikslui, o Teismas privalo nustatyti, ar motyvai, kuriais rėmėsi valdžios organai, yra svarūs ir pakankami. Teismas nusprendė, kad negalima nustatyti jokio 10 straipsnio pažeidimo , kadangi buvo siekta bendrojo intereso- apsaugoti nepilnamečių moralę. Taigi siekiama išlaikyti pusiausvyrą tarp asmens teisių ir demokratinės visuomenės interesų prieštaravimo. Konvencijos 10 straipsnio 2 dalyje aiškiai nurodyta, jog teise laisvai reikšti savo mintis bei įsitikinimus besinaudojantis asmuo tuo pačiu prisiima ir tam tikras pareigas bei atsakomybę. Sprendimas šioje byloje galėtų būti orientuojančia gaire, nagrinėjant panašius atvejus Lietuvoje.

Viešosios informacijos rengėjų, platintojų ir jų savininkų, žurnalistų ir jų profesinių organizacijų savikontrolė ir įsipareigojimai Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 3 straipsnio 2 punkte įtvirtinta kaip vienas iš pagrindinių nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio principas. Iki šio įstatymo priėmimo už tai, kokia informacija pasiekia nepilnamečius, buvo atsakingi išimtinai tėvai. Minėtu įstatymu numatyta ir informacijos skleidėjų atsakomybė. Užsienio šalių praktikoje savikontrolės principas gana sėkmingai funkcionuoja. Profesionalumo reikalavimai, taikomi visuomenės informavimo priemonėms, numato ir tam tikrą valstybinį šių priemonių veiklos reglamentavimą. Šio reglamentavimo tikslas - užtikrinti žmogaus teisių įgyvendinimą ir tuo pačiu padėti išlaikyti deramą žurnalistikos profesionalumo ir etiškumo lygį.

Siekiant, kad egzistuotų visuomeninė kontrolė, demokratinėse šalyse yra nusistovėjusi sąlyga- numatyti asmenį, atsakingą už visuomenės informavimo priemonės turinį. Lietuvoje šis reikalavimas taip pat įtvirtintas. Turi egzistuoti konkretus asmuo, kuris atsako už laikraščio ar žurnalo publikacijų, radijo ar televizijos programų turinį. Tokiu būdu visada yra žinoma, kas atsako už žalingos informacijos paskleidimą. Taigi juridinė prielaida, leidžianti valstybei ir bet kuriam visuomenės nariui apeliuoti į kokios nors publikacijos, radijo ar televizijos laidos atsakomybę ir profesionalumą, yra nustatoma aiškiai įvardijant asmenį, kuriam visos šios pretenzijos įstatymų

nustatytu būdu gali būti adresuojamos. Žurnalistas savo darbe privalo propaguoti į gėrio teigimą nukreiptas nuostatas. Jis taip pat turi suvokti savo darbo ypatingą visuomeninį reikšmingumą ir atsakomybę. S. Arlauskas iškelia mintį, jog nebūtų nusižengta visuomenės informavimo priemonių laisvei, jei laikraščio redaktoriui, leidėjui, radijo, televizijos stoties vadovui, kitam teisiškai atsakingam asmeniui būtų keliami tam tikri profesiniai- kvalifikaciniai reikalavimai. Sutinku su šia mokslininko nuomone, kadangi dabar žurnalistu gali vadintis bet kas, žurnalistams nekeliami jokie kvalifikaciniai reikalavimai, nebūtinas atitinkamas išsilavinimas, priklausymas profesinei sąjungai. Toks žurnalisto profesinio statuso neapibrėžtumas suponuoja etinių ir teisinių žiniasklaidos priemonių veiklą reglamentuojančių teisės normų nepaisymą.

Išsivysčiusiose Vakarų demokratijos šalyse didelė reikšmė teikiama teisinės sąmonės visuomenės informavimo srityje kėlimui. Laisvė nėra visa ko leidimas ir kontrolės nebuvimas. Būtinas tam tikras balansas tarp informacijos laisvės ir šios laisvės ribojimo, jei informavimo laisvė kenkia atskiriems žmonėms, visuomenei, valstybei. Tokį balansą palaiko teisinė sąmonė. Lietuvoje dar nėra visiškai susiformavusi vadinamoji penktoji valdžia- pilietinė visuomenė, kuri turėtų slopinti neigiamus procesus, besiplėtojančius žiniasklaidoje, ir priversti visuomenės informavimo priemones tarnauti ne vien siauriems komerciniams ar politiniams tikslams, bet ir visai visuomenei, jos progresui.[41]

Nors teisinis nepilnamečių apsaugos mechanizmas funkcionuoja, sukurti teisinės nepilnamečių apsaugos nuo žalingos jų vystymuisi informacijos būdai, tačiau problemų ir pažeidimų, ieškant pusiausvyros tarp nepilnamečių apsaugos nuo jų raidai negatyvios viešosios informacijos ir informacijos laisvės, nepavyksta išvengti. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas yra nuolat pažeidinėjamas. Visuomenės dauguma yra sunerimusi, kad viešosios informacijos rengėjai, žurnalistai, spaudos atstovai bei transliuotojai nėra atidžiai susipažinę arba sąmoningai nepaiso šio įstatymo nuostatų.

Apsaugant nepilnamečius nuo jiems žalingos informacijos Lietuvoje yra įvesta audiovizualinės produkcijos ženklinimo sistema. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino viešosios informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečiams, platinimo tvarką ir šios informacijos žymėjimo atitinkamomis priemonėmis sistemą 2004 m. birželio 2 d. nutarimu Nr. 681 "Dėl neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos, priskirtos viešosios informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, kategorijai, skelbimo ir platinimo tvarkos aprašo ir neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos žymėjimo, garso ir vaizdo priemonių sistemos aprašo patvirtinimo". Remiantis Vyriausybės nutarimu, filmai, serialai ir laidos, pažymėtos indeksu N- 14, turi būti transliuojami tik nuo 21 iki 6 valandos, o indeksu "S"- tik nuo 23 iki 6 valandos. Spaudos leidiniai, turintys neigiamo poveikio nepilnamečiams ribojamos

informacijos, vadovaujantis minimu nutarimu turi būti platinami specialiame įpakavime su įspėjimais, jog juose esanti informacija netinkama nepilnamečiams ir negali būti jiems viešai prieinama.

Esminė šios tvarkos nuostata, jog patys viešosios informacijos rengėjai bei platintojai turi atitinkamai sužymėti viešąją informaciją. Tam, kad išvengti klaidų šią informaciją pažymint, ekspertų grupė prie žurnalistų etikos inspektoriaus parengė *metodinius nurodymus* viešosios informacijos rengėjams, kuriuose yra išsamiai apibūdinami nepilnamečiams ribojamos informacijos klasifikavimo bei žymėjimo kriterijai. Ekspertų grupė prie žurnalistų etikos inspektoriaus, išanalizavusi neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi turinčios viešosios informacijos kriterijus, išvardintus Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnyje, šio įstatymo sąvokų turinį, parengė specialios vertinimo metodikos projektą, kurį kol kas tikrina praktinėje veikloje. Smurtas, erotika, nusikalstama veika, savižudybės, priklausomybės, baimė, nešvanki kalba ir kiti žiniasklaidos reiškiniai yra vertinami pagal informacijos pateikimo tikslą ir kontekstą, vaizdavimo detalumą ir poveikį atitinkamo amžiaus nepilnamečiui skaitytojui ar žiūrovui. Realizuoti šias nuostatas yra būtinas žingsnis įgyvendinant tiek Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymą, tiek ir 1995 m. LR Seimo ratifikuotos JT Vaiko teisių konvencijos, 2000 m. ratifikuotos Europos konvencijos dėl televizijos be sienų nuostatas.

Europos Sąjungos programinis dokumentas *Žalioji knyga*, susieja nepilnamečių ir žmogaus orumo apsaugą į vientisą nedalomą procesą. Jeigu vaiko teisės ir interesai yra nuolat pažeidžiami, vargu ar užaugs orus ir garbingas žmogus. Europos Sąjunga galvoja apie vieningą Europos audiovizualinės politikos koncepciją ir sutelktas pastangas bei pajėgas šios svarbios srities reglamentavimui (svarstomos vieningos europinės viešosios informacijos klasifikavimo, žymėjimo sistemos, bendrų savitvarkos mechanizmų kūrimo idėjos ir kt.). Kai kurios ES šalys, praėjusios visiškos informacijos laisvės , be jokių apribojimų ar draudimų, etapą, vėl grįžta prie tam tikros „cenzūros“ sąvokų, transliavimo laiko ribojimo ar „švaraus turinio “reikalavimų ir panašių nepilnamečių apsaugos priemonių. Šią patirtį būtina pritaikyti Lietuvoje.

Viena iš perspektyviausių neigiamo viešosios informacijos poveikio nepilnamečiams prevencijos krypčių yra mokymas apie visuomenės informavimo procesą, visuomenės informavimo priemonių vaidmenį, tam tikro santykio, požiūrio į gaunamą informaciją formavimas (angl. *media education, media literacy)*. Tokia disciplina turėtų atsirasti ir Lietuvos mokyklose, švietimo programose greta su etikos, pilietinio ugdymo dalykais. Ekspertų grupė prie žurnalistų etikos inspektoriaus rengia pasiūlymus Švietimo ir mokslo ministerijai dėl tokio mokyklos ugdymo programos papildymo. Vienas pagrindinių „mokymo apie visuomenės informavimo procesus“

[41] L. Meškauskaitė. Žiniasklaidos teisė. Vilnius, 2004. P. 52.

uždavinių- kad vaikai išmoktų matyti pavaizduotus negatyvius reiškinius, ypač smurtą, nusikaltimus, asocialų elgesį, priklausomybes- iš perspektyvos, distancijos, kaip žurnalisto, viešosios informacijos rengėjo subjektyvų požiūrį į tikrovę, išmonę, transformuotą būtį, o ne kaip gyvenimo realybę, „langą į tikrovę“.[42] Tai turėtų būti tiek tėvų, tiek mokyklos rūpestis.

NEPILNAMEČIŲ APSAUGA NUO ŽALINGOS INFORMACIJOS INTERNETE

Internetas- didžiulis mokslo ir technikos laimėjimas, davęs reikšmingą impulsą žmonijos raidai. Daugelyje pasaulio šalių kalbama ne tik apie interneto naudą verslui ir demokratijai, bet ir apie neigiamus jo aspektus. Internetu taip pat neretai platinama pornografinė, amorali, neskelbtina informacija, kuri daro žalą nepilnamečių asmenybės raidai, visuomenės, o kartu ir valstybės interesams. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatyme apie internetą, elektroninę žiniasklaidą net neužsimenama. Artimiausiu metu visuomenės informavimą reguliuojantys įstatymai atsižvelgiant į naujai iškilusius poreikius turi būti papildyti atitinkamomis nuostatomis dėl elektroninės žiniasklaidos teisinio reguliavimo.

Pasinaudojant Europos Sąjungos bei kitų šalių teisine patirtimi pradėta prižiūrėti ir Lietuvos interneto puslapiuose skelbiamą informaciją. Tačiau tai daroma tik poįstatyminio akto pagrindu.

2003 m. kovo 8 d. įsigaliojo LR Vyriausybės nutarimas “Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo”. Ši tvarka buvo parengta vadovaujantis 1999 m. sausio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimu 1999/276/EB, patvirtinančiu ilgalaikį Bendrijos veiksmų planą, kaip skatinti saugiau naudotis internetu kovojant su neteisėtu ir žalingu tarptautinių tinklų turiniu. Šios tvarkos tikslas- nustatyti viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo šiuose tinkluose nuostatas, jų įgyvendinimą ir laikymosi kontrolę. Galima teigti, jog šis nutarimas pradėjo internetinės informavimo erdvės reguliavimą Lietuvoje. Elektroninės visuomenės informavimo priemonės šios tvarkos 4 punkte apibrėžtos kaip visuomenės informavimo priemonių (spaudos leidinių, televizijos, radijo) interneto tinklalapiai, kuriuose elektronine forma perteikiama viešoji informacija. Tačiau elektroninėmis visuomenės informavimo priemonėmis nelaikomi valstybės institucijų ir įstaigų,

[42] Žurnalistų etikos inspektoriaus Romo Gudaičio 2003-2004 metų veiklos ataskaita//http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0121312.doc

valstybės pareigūnų ir valstybės tarnautojų (darbuotojų) interneto tinklalapiai, skirti oficialiems dokumentams ir informacijai apie valstybės institucijos darbą platinti, taip pat asmenų privatūs interneto tinklalapiai, kuriuose dedama informacija apie pačius interneto tinklalapių įkūrėjus, jų duomenys, kūriniai, informacija apie jų gaminamą ir parduodamą produkciją, teikiamas paslaugas ir panašiai. Tokiu būdu didelė dalis interneto tinklalapių, kuriuose gali būti pateikiama neskelbtina ar ribojama informacija lieka neprižiūrima.

Pagrindinėmis šiame teisės akte laikytinos nuostatos dėl atsakomybės, kylančios už interneto tinklalapio turinį. Šiuo nutarimu nustatyta, jog "už interneto tinklalapio turinį atsako to interneto tinklalapio įkūrėjas (valdytojas). Kai interneto tinklalapio įkūrėjas ir valdytojas nėra tas pats asmuo, už interneto tinklalapio turinį atsako valdytojas". Šiuo aktu imtasi priemonių, siekiančių užtikrinti, kad internetu, tarpusavyje sujungtais vidaus tinklais bei elektroniniu paštu nebūtų viešai platinama Lietuvoje neskelbtina informacija, o nepilnamečiams nepriimtinos informacijos platinimas būtų ribojamas.

Informacijos talpinimo paslaugų teikėjai operatyvinės veiklos institucijoms pareikalavus įstatymų nustatyta tvarka turi pateikti paslaugų, susijusių su informacijos talpinimu tarnybinėje stotyje, protokolų ataskaitas bei asmenų, kuriems teikiamos nuolatinės paslaugos, duomenis. Panašūs reikalavimai jau taikomi kitoms informacijos priemonėms- spaudai, radijui, televizijai, todėl dabar šias nuostatas bandoma pritaikyti informacijos skelbimui kompiuterių tinkluose.

Taip pat reikalaujama nutraukti prieigą prie serveryje esančios informacijos, jeigu to pareikalauja teismas arba jeigu šių paslaugų teikėjui tapo žinoma apie jo serveryje saugomą neskelbtiną informaciją. Informacijos talpinimo paslaugų teikėjas atsako už informaciją, kurią saugo tinklalapio įkūrėjo arba valdytojo prašymu, jei teikė paslaugas žinodamas apie tvarkos pažeidimus, o gavęs žinių apie laikomą neskelbtiną informaciją, nedelsdamas jos nepanaikino arba neužkirto priėjimo prie jos.

Viešo naudojimo kompiuterių tinkluose draudžiama platinti neskelbtiną informaciją, nustatytą Visuomenės informavimo įstatyme bei kituose teisės aktuose. Draudžiama platinti pornografiją, platinti tikrovės neatitinkančią informaciją, kuri šmeižia, įžeidžia arba žemina žmogaus garbę ir orumą. Erotinio ir smurtinio pobūdžio viešosios informacijos, kenkiančios nepilnamečių fiziniam, protiniam ir doroviniam vystymuisi, platinimas yra ribojamas siekiant apsaugoti nepilnamečius, kaip to reikalauja Lietuvos įstatymai, JTO Vaiko teisių konvencija bei kiti iš tarptautinių sutarčių kylantys įsipareigojimai.

Tokią informaciją draudžiama laikyti laisvai prieinamą Lietuvoje esančiose tarnybinėse stotyse, skleisti elektroninėse konferencijose, siųsti elektroniniu paštu neapibrėžtam gavėjų ratui arba platinti kitokiu būdu, kai ribojama informacija gali tapti laisvai prieinama nepilnamečiams.

Ribojamą viešąją informaciją talpinant tinklalapiuose reikia pateikti įspėjamąjį užrašą lietuvių ir anglų kalbomis apie tai, kad patalpinta informacija yra skirta pilnamečiams, o sukūrus informacijos įvertinimo sistemą, ribojama viešoji informacija turi būti lydima nustatyto turinio žymų, sudarančių prielaidas riboti tokios informacijos pasiūlą nepilnamečiams.

L. Meškauskaitė abejoja, ar galima šį poįstatyminį aktą vertinti kaip teigiamą žingsnį sprendžiant interneto teisinio reguliavimo kausimus.[43] Šį teiginį advokatė argumentuoja tuo, kad Konstitucinis Teismas ne kartą yra išaiškinęs, kad žmogaus teisės į saviraiškos laisvę ribojimas turėtų būti numatytas įstatymų, o ne poįstatyminių aktų.

Deleguota įstatymų leidyba Lietuvos Konstitucijoje nėra numatyta. Tam tikri visuomenės prioritetiniai dalykai turi būti reguliuojami tik įstatymais. Demokratinėje visuomenėje prioritetas teikiamas žmogui, jo teisėms, todėl viskas, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, turi būti reguliuojama tik įstatymais. Galima manyti, kad Vyriausybė šiuo nutarimu ne detalizuoja įstatymą, o reguliuoja santykius, kurie yra įstatyminio reguliavimo dalykas. Konstitucinis Teismas 1996 m. gruodžio 19 d. nutarime yra konstatavęs, kad tokiu būdu "yra pažeidžiamas konstitucinis žmogaus teisių įstatyminės gynybos principas". Todėl yra pagrindo manyti, kad šis Vyriausybės nutarimas Konstitucinio Teismo būtų pripažintas antikonstituciniu. Įstatymo kaip teisės šaltinio forma ir ypatingas jo priėmimo būdas yra garantija, kad bus geriausiai užtikrintas konkuruojančių vertybių balansas.

Artimiausioje ateityje šios Vyriausybės nutarimo teisinės nuostatos turi būti įtvirtintos Visuomenės informavimo įstatyme jį papildant arba priimant specialų įstatymą. Darytina išvada, kad šioje pakankamai naujoje sferoje taip pat būtini savireguliacijos principai bei reguliavimo ir savikontrolės institucijos, kokias turi tiek spauda, tiek radijas ir televizija.

2001 m. rugsėjo 5 d. Europos Tarybos priimta rekomandacija Nr. (2001) 8 "Dėl savireguliacijos ir vartotojų apsaugos nuo neteisėto ir žalingo turinio informacijos naujose komunikacijose ir teikiant informacines paslaugas" pabrėžia būtinybę skatinti savireguliacijos priemones, turinio kontrolės programas, kurti ir diegti turinio filtravimo priemones bei tinklalapių kategorijų priskyrimo sistemas. Vakarų šalyse interneto turinio filtrų naudojimas praktikoje jau yra įdiegtas. Lietuvoje ši nepilnamečių apsaugos priemonė dar neveikia. Dėl ypatingai sparčios informacinių technologijų plėtros, ši Vakarų pasaulyje jau naudojama sistema greitu laiku turėtų pasirodyti ir mūsų šalyje. Dėl šios priežasties, manau, naudinga panagrinėti jos veikimo būdus, galimas problemas ir santykį su žodžio laisve. Naudoti informacijos filtrą - reiškia įdiegti vieną ar kelias kompiuterines programas, kurios užkerta kelią interneto vartotojui naudotis tam tikra internetu platinama informacija. Filtrai yra skirti apsisaugoti nuo nepageidaujamų elektroninių laiškų ir blokuoti prieigą prie tų tinklalapių, kuriuos vartotojas mano esant žalingus. Daugybė tokių

programų paketų Vakarų šalyse jau yra prekyboje. Kai kurios programos yra sukurtos atsižvelgiant į pagal tam tikrą nepilnamečių amžių pritaikytos informacijos turinį.

Nepilnamečius sauganti filtravimo programinė įranga gali veikti keturiais būdais. Pirmas, programa gali blokuoti raktinius žodžius, kurie reiškia bjaurius, nepadorius, kupinus neapykantos, smurto terminus ar žargoną. Tėvai ar kiti už nepilnametį atsakingi asmenys remiasi nepriimtinų tinklalapių adresų sąrašu, kuriuos dažniausiai sudaro ir pateikia programų pardavėjai. Priklausomai nuo programos savybių, pardavėjas arba pirkėjas gali blokuoti prieigą prie puslapių, kurių turinys yra žalingas. Kai vartotojas susiduria su "stop žodžiu", filtras neleidžia failui atsidaryti, rodo jo turinį ekrane, bet užtamsina pažymėtus žodžius, rodo tik dalį failo arba iš viso išjungia kompiuterį. Antras būdas- filtras gali blokuoti specifinius puslapius (blokuoti visus, išskyrus tuos, kurie patalpinti į "leidžiama" sąrašą arba suteikti prieigą prie visų, išskyrus nepageidaujamus, esančius "draudžiama" sąraše). Tai "vaikui draugiškos" (child-friendly) programinės įrangos paketai, kurie talpina jungtis tik prie iš anksto atrinktų tinklalapių.

Trečiasis būdas apima tokį blokavimą, kuris leidžia užblokuoti ištisą interneto dalį, tokią kaip pokalbių kambariai, naujienų grupės ar elektroninis paštas. Galiausiai kai kurie filtrai gali blokuoti prieigą atsižvelgiant į paros laiką. Yra ir tokių filtravimo paketų, kurie leidžia blokavimo įrangą išjungti, kai kompiuteriu naudojasi suaugęs asmuo. Tokiu būdu vaikai apsaugomi nuo žalingos informacijos internete tuo pačiu išsaugant suaugusiųjų saviraiškos (žodžio) laisvę.

Kitas, nemažiau populiarus interneto blokavomo būdas yra Interneto turinio atrankos platforma(PICS), kurią WWW Konsorciumas pradėjo tobulinti 1995m., reaguodamas į didėjantį visuomenės spaudimą. PICS yra standartas, kuris numato interneto turinio ženklinimą, bet nieko nevertina. Kad PICS galėtų veikti, puslapio valdytojas pats privalo įvertinti savo puslapį ir pažymėti atitinkamu ženklu, tokiu būdu suteikdamas galimybę tėvams konfigūruoti informacijos internete prieigą užblokuojant tam tikrus tinklapius, pvz., kuriuose esama smurtą ar nuogą kūną vaizduojančios informacijos. Reitingavimo sistemą, besiremiančią PICS vysto Interneto pramogų programinės įrangos patarėjų taryba(RSACi). Šios tarybos reitingavimas leidžia interneto tinklalapių projektuotojams ir valdytojams įvertinti informacijos turinį pagal keturias kategorijas (nuogumas, seksas, kalba ir smurtas) į penkis lygius nuo neutralaus iki kraštutinio, pritaikant kiekvienai kategorijai. Pavyzdžiui, penki seksualinio turinio aprašymo ar vaizdo lygiai yra: "romantika, jokio sekso", "aistringi bučiniai", "glamonės apsirengus", "neatviras lytinis aktas" ir "atviras lytinis aktas; lytiniai nusikaltimai". Užpildęs tam tikrą anketą, tinklalapio valdytojas gali įvesti kompiuterio kodą į interneto puslapį, kuris parodo tikslų reitingą.

Visgi filtravimo programinė įranga tėvams gali suteikti apgaulingą saugumo jausmą. Raktinių žodžių programa ieško tik atitinkamo teksto, bet ne fotografijų, taigi galimas atvejis, kad

[43] L.Meškauskaitė. Žiniasklaidos teisė. Vilnius. 2004. P.83.

pornografinės nuotraukos bus prieinamos (nebent jos turėtų užrašą su blokuojamu žodžiu). Be to, kai kurie tinklalapiai, kuriuose yra istorinės informacijos, klasikinės literatūros ar medicininės, sveikatos informacijos gali būti užblokuoti, nes programa negali "atsižvelgti" į kontekstą ir blokuoja tinklalapius, besiremiančius raktiniais žodžiais. Iš kitos pusės žiūrint, pornografiniai tinklalapiai gali netikėtai pasirodyti, kai nekaltai skambantys žodžiai, pvz., "paauglys", "jaunuolio baldai", "Barbė", "Disnėjus" yra naudojami internetinėje paieškoje.

Sąrašu besiremiantis filtravimas, kai yra blokuojami specifiniai adresai, taip pat nėra aiškus ir patikimas, nes interneto tinklalapių adresai dažnai keičiasi. Programinė įranga skirtingai nei žmogus negali atskirti sekso tinklalapio nuo medicininio turinio interneto puslapio. Techniškai yra neįmanoma iš anksto atrinkti milijonus interneto tinklalapių. Taip pat negalima visiškai pasitikėti savireitingavimu apsaugant nepilnamečius nuo jiems žalingos informacijos, nes neaišku, kiek interneto tinklalapių vertina save pagal PICS standartus. Iki šiol tik labai nedidelis procentas internetinės informacijos yra reitinguota.

Interneto teisės eksperto Lawrence'o Lessig[44] teigimu, filtravimas bendrai paėmus yra "grubus, per platus" ir todėl kelia konstitucines problemas. Jis įsitikinęs, kad galima ir be filtravimo užtikrinti suaugusiųjų teisę į konstitucinę saviraiškos laisvę tuo pačiu apsaugant nepilnamečius. Jo nuomone, tai įmanoma vadovaujantis tėvų, kaip svarbiausių sprendimo priėmėjų, koncepcija. Mano nuomone, ši koncepcija yra kritikuotina, kadangi visa atsakomybė šiuo atveju perkeliama tėvams. Pritariu tai minčiai, kad tėvai, atsižvelgdami į vaiko amžių, individualią protinę ir emocinę brandą, šeimos vertybes, moralę, yra geriausiai pasirengę priimti sprendimą, kokią informaciją jų vaikas gali gauti. Tačiau problema iškyla, kai žalinga žiniasklaidos priemonių pateikiama informacija nepilnamečius pasiekia nesant tėvų ar kitų juos prižiūrinčių asmenų kontrolės.

Kadangi nėra programos, galinčios apdoroti kontekstą, interneto blokavimo programinė įranga neskiria konstitucine apsauga besinaudojančios informacijos, nuo žalingos. Problema yra tikslumo trūkumas ir atsižvelgimo į kontekstą stoka, būdinga visai filtravimo programinei įrangai. Šie trūkumai gali eliminuoti nežalingą ar net naudingą informaciją. Toks nesugebėjimas atskirti yra tiesiog žmogiška tiesa. Tačiau santykyje su saviraiškos laisve, nepilnamečių apsauga šiuo atveju gali nepagrįstai ją riboti .

Ši situacija tik dar labiau paryškina naujų technologijų nagrinėjimo konstitucinių žmogaus teisių kontekste svarbą ir sudėtingumą.

Tenka pripažinti, kad informacijos internete teisinis reguliavimas Lietuvoje yra ganėtinai nenuoseklus ir nepakankamas. Europos Sąjungoje pagrindinis dėmesys, sprendžiant interneto turinio reguliavimo problemą, yra skiriamas savireguliacijai. Siekdamos sukurti ir palaikyti saugią

[44] Smith Barbara H. To filter or not to filterCommunication Law &Policy, 1081-1680, July 1, 2000, Vol. 5, Issue 3.

elektroninės informacijos erdvę, internetine veikla užsiimančios organizacijos buriasi į asociacijas ir vadovaujasi savireguliavimo principais tam, kad jų kuriama elektroninė viešoji erdvė būtų patikima. Tokią praktiką turėtų perimti ir Lietuva, suteikdama galimybę šią sritį reguliuoti savireguliacinėmis priemonėmis.

IŠVADOS

1. Moksliniais tyrimais nustatyta, kad visuomenės informavimo priemonių skleidžiama informacija, susijusi su smurtu, pornografija ar erotika, kelianti baimę, siaubą, kurioje palankiai vertinama nusikalstama veika, priklausomumas nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, tabako, alkoholio neigiamai veikia nepilnamečių fizinį, protinį ir dorovinį vystymąsi, skatina smurtinius veiksmus, agresiją, sprendžiant iškilusias problemas. Skleisdamos nepilnamečių gerovei žalingą informaciją, visuomenės informavimo priemonės prasilenkia su žmogiškos moralės ir vaiko teisių apsaugos reikalavimais.
2. Saviraiškos (žodžio) laisvė žiniasklaidos atstovų tarpe suvokiama vienpusiškai, atsietai nuo šią laisvę legalizuojančių pareigų ir atsakomybės, tuo pažeidžiant teisės, kaip teisių ir pareigų vienovės, esmę. Nepilnamečių, kaip ypatingos socialinės grupės, statusas, viešosios informacijos poveikis nesubrendusiai asmenybei, viešojo visuomenės intereso apsaugos poreikis demokratinėje visuomenėje sąlygoja saviraiškos laisvės ribojimo būtinybę. Nepilnamečių apsauga nuo žalingos jų vystymuisi informacijos žiniasklaidos priemonėse turi būti bendras tiek tėvų, tiek viešosios informacijos rengėjų ir platintojų rūpestis bei atsakomybė.
3. Saviraiškos laisvė nėra absoliuti. Jos apribojimo galimybė tiesiogiai įvardijama Konstitucijoje. Siekiant apsaugoti nepilnamečius, apribojamas jų vystymuisi žalingos viešosios informacijos skleidimas ir platinimas, visuomenės informavimo priemonių naudojimasis žodžio laisve. Kiekvienu atveju turi būti išlaikoma konkuruojančių vertybių pusiausvyra, laikomasi apribojimo ir siekiamo tikslo proporcingumo principo.
4. Nepilnamečių apsauga nuo žalingos jų vystymuisi informacijos yra teisėta saviraiškos laisvės išimtis. Ją įgyvendinant realizuojama Konstitucijoje deklaruota valstybės garantuojama šeimos bei vaikystės apsauga ir globa, tėvų teisė ir pareiga savo vaikus auklėti dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais.
5. Skiriamos ribojamos viešosios informacijos ir draudžiamos informacijos kategorijos. Viešoji informacija susijusi su savitiksliu smurto vaizdavimu ar pornografija, bei neigiamą poveikį nepilnamečio vystymuisi daranti viešoji informacija, susijusi su asmens duomenų paskelbimu yra draudžiama besąlygiškai, jokios išimtys jos skelbimui nedaromos. Tuo tarpu ribojamą informaciją, darančią neigiamą poveikį nepilnamečiams, draudžiama tiesiogiai skelbti ar platinti nepilnamečiams. Tokia viešoji informacija gali būti skelbiama tik vietose, į kurias nepilnamečiai negali patekti, tokiu laiku, kuriuo jie negalėtų ja naudotis arba turi būti

naudojamos techninės priemonės, sudarančios sąlygas atsakingiems už nepilnamečių auklėjimą ir priežiūrą asmenims kontroliuoti tokios informacijos pasiūlą nepilnamečiams.

6. Teisinė nepilnamečių apsaugos nuo žalingos jų vystymuisi viešosios informacijos reglamentacija yra pakankama, jos įtvirtinimas teisės aktuose yra tinkamas. Didžiausios problemos kyla dėl šių normų įgyvendinimo neefektyvumo. Nors sukurti šios apsaugos realizavimo mechanizmai, tačiau jų veikla yra neveiksminga, neefektyvi, nepasiekia keliamų tikslų, praktiškai netaikomos jokios poveikio priemonės. Nors Administracinių teisės pažeidimų kodekse numatyta administracinių poveikio priemonių taikymo galimybė, tačiau realiai jos beveik netaikomos. Institucijų, atsakingų už Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo priežiūrą kompetencija nėra aiškiai atribota, todėl neaiškūs jų įgaliojimai visuomenės informavimo srityje. Ši situacija sudaro prielaidas to paties reiškinio vertinimo prieštaravimams bei funkcijų dubliavimui. Būtina tikslinti šių institucijų sistemą ir aiškiai įvardinti kiekvienos jų kompetenciją.
7. Vis labiau plečiasi elektroninės žiniasklaidos veiklos sfera. Internetinės informacijos erdvės saugumą reglamentuojanti teisinė bazė Lietuvoje dar nėra tinkamai ir galutinai įtvirtinta. Visuomenės informavimo įstatymas iki šiol ignoruoja naujųjų technologijų teisinį reguliavimą. Jis turi būti papildytas nuostatomis, kurios reglamentuotų internetinės žiniasklaidos veiklą. Saviraiškos laisvę ribojančios teisės normos turi būti įtvirtintos įstatyminiu lygiu.
8. Viešosios informacijos filtravimo, ženklinimo, klasifikavimo sistemos vertintinos tik kaip fakultatyvinės, papildomos nepilnamečių apsaugos nuo žalingos jiems informacijos žiniasklaidoje priemonės. Jos turi padėti už nepilnamečių auklėjimą atsakingiems asmenims kontroliuoti tokios informacijos prieinamumą nepilnamečiams. Informacijos ženklinimo sistemos naudojimas negali pašalinti informacijos skleidejo atsakomybės už nepilnamečiams žalingos informacijos skleidimą.
9. Interneto filtravimo programinės įrangos įdiegimas ir visuomenės švietimas žiniasklaidos sferoje (media education) yra naujausios nepilnamečių apsaugą visuomenės informavimo srityje turinčios pagerinti priemonės.

SANTRAUKA

Šiame magistro baigiamajame darbe nagrinėjama nepilnamečių apsaugos nuo žalingos jiems informacijos žiniasklaidoje kaip saviraiškos laisvės ribojimo pagrindo tema. Darbe aptariama viešosios informacijos įtaka nepilnamečių asmenybės raidai, nagrinėjamas nepilnamečių apsaugos kaip saviraiškos laisvės ribojimo pagrindo teisinis įtvirtinimas, analizuojami viešosios informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi, kriterijai bei nepilnamečių apsaugos žiniasklaidoje teisinio įgyvendinimo mechanizmas.

Nepilnamečiai yra speciali asmenų kategorija, kuriai visuomenės informavimo srityje garantuojama ypatinga apsauga. Saviraiškos laisvė nėra absoliuti. Siekiant apsaugoti nepilnamečius nuo jų gerovei kenkiančios viešosios informacijos, saviraiškos laisvė gali būti ribojama. Svarbu, kad būtų išlaikoma šių konkuruojančių vertybių pusiausvyra, surastas balansas ir taikomas proporcingumo principas. Nepilnamečių apsauga nuo jų fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi žalingos viešosios informacijos teisiniuose dokumentuose yra įtvirtinta tinkamai, tačiau jos įgyvendinimo mechanizmas yra neveiksmingas. Pažeidėjai iš esmės nepatiria jokių neigiamo pobūdžio padarinių. Būtina tikslinti institucijų, atsakingų už nepilnamečių apsaugą visuomenės informavimo srityje, sistemą ir aiškiai atriboti jų kompetenciją. Viešosios informacijos žymėjimo ir ženklinimo sistemos gali būti vertinamos kaip papildomos, fakultatyvinės apsaugos priemonės. Keliama vaikų ir visos visuomenės švietimo žiniasklaidos srityje idėja, kaip viena iš nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio garantijų. Naujas iššūkis saugant nepilnamečius yra ribojamos ir draudžiamos informacijos platinimas internete. Elektroninės žiniasklaidos teisinį reguliavimą Lietuvoje būtina įtvirtinti įstatyminiu lygiu.

RESUME

Ce memoire examine le sujet de la protection des mineurs contre l'information nuisible a leur bien-etre dans les medias comme le fondement de la restriction de la liberte d'expression.

Le travail etudie l'influence de l'information publique sur l'epanouissement de la personalite des mineurs, examine affermissement juridique de la protection des mineurs comme fondement juridique de la restriction de la liberte d'expression, analyse les criteres de l'information publique qui fait l'action negative sur developpement des mineurs et estime mecanisme de la realization juridique de la protection des mineurs aux medias.

Les mineurs sont la categorie speciale des personnes a qui la protection particuliere dans le domaine d'information de la societe est garantie. La liberte d'expression n'est pas absolue. Elle peut etre limite pour proteger les mineurs contre l'information publique prejudiciable a leur bien-etre. Il est important qu'on garde toujours l'equilibre de ces valeurs concurrants, qu'on trouve la banance et que le principe de la proportionnalite soit appliqué. Sur le point de la reglamentation on constate que les outils juridiques ne manques pas, la protection des mineurs contre l'information publique nuisible a leur developpement physique, intellectuel ou morale dans les documents juridiques est affermite convenablement mais le mecanisme de sa realisation n'est pas efficace. Les violateurs ne sentient pas aucunnes consequences negatives. Il est indispensable preciser le systeme des institutions responsables de la protection des mineurs dans le domaine d'information de la societe et delimiter clairement leur competence. Le systeme du marquement de l'information publique peut etre considere comme le measure de protection supplementaire, facultative. L'idee education-medias est soulevee dans le cadre d'une des garanties de protection des mineurs contre l'influence negative de l'information publique. Le nouveau defi dans le cadre de la protection des mineurs est la diffusion de l'information limitee et interdite dans l'internet. Il est indispensable que regulation juridique des medias electroniques soit affermite en niveau des lois.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

NORMINĖ LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Žin., 1992.Nr. 33-1014(1).
2. 1997m. vasario 13 d. Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m.vasario 2d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.//Žin., 1997. Nr. 15-314.
3. 1989m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija//Valstybės žinios. 1995. Nr.60-1501.
4. 1950m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija//Valstybės žinios. 1995. Nr. 40-987.
5. Europos konvencija dėl televizijos be sienų//Valstybės žinios. 2000. Nr. 29-800.
6. LR visuomenės informavimo įstatymas//Valstybės žinios. 2000. Nr. 75-2272.
7. LR nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas// Valstybės žinios. 2002. Nr. 91-3890.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimas Nr. 290 „Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ //Valstybės žinios. 2003. Nr. 24-1002.
9. 2003 m. gegužės 20 d. Seimo nutarimu patvirtinta „Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija“.
10. Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. Vilnius. 1996.
11. Recommendation on the protection of minors and human dignity and the right of reply in relation to the competitiveness of the European audiovisual and informatikon servines industry. 2004/0117.

KITA LITERATŪRA

12. S. Arlauskas. Žodžio (saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos// Jurisprudencija. 2001. T. 19 (11)
13. Berger V. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. V. 1997.
14. Birmontienė T. Teisė į informaciją. Vilnius. 2001.
15. Dobryninas A. Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje. Vilnius. 2000.

16. Freedom of expression in Europe. Case law concerning Article 10 of the European Convention on Human, Rights. Strasbourg. 2003.
17. JarašiūnasE. Informacijos laisvės apsaugos problemos Konstitucinio Teismo praktikoje// Jurisprudencija. 1998. T. 9(1).
18. Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika//Teisė. 2001. Nr.39. Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. Vilnius.2000.
19. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius. 2001.
20. Meškauskaitė L., Paulionytė B. Nepilnamečių teisinės apsaugos nuo jiems žalingos informacijos visuomenės informavimo priemonėse problemos//Justitia. 2001.Nr.4-5.
21. L.Meškauskaitė. Naujų informacinių technologijų teisinio reguliavimo problemos.// Jurisprudencija. 2002. T. 32(24).
22. L. Meškauskaitė. Žiniasklaidos teisė. Vilnius. 2004.
23. Patrick Wachsmann. Libertes publiques. Paris. 2002.
24. Smith, Barbara H. To filter or not to filter. Communication Law&Policy. July 1, 2000, Vol. 5, Issue 3.
25. Schauer Frederick. The Boundaries of the First Amendment: a Preliminary Exploration of Constitutional Salience. Harvard Law Review. April 2004. Vol. 117, Nr. 6.
26. Savame David. Putting porn in its place. ARBA Journal, Jul2002, Vol. 88, Issue 7.
27. The law of privacy and the media. Oxford. 2004.
28. Platonas. Valstybė. Vilnius. 1981.
29. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius. 2003.
30. Švedas G. Visuomenės informavimo įstatymas bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugos problemos//Teisės problemos. 1997. Nr. 3.
31. Trofimova J. Savižudybė ir aukos problema žiniasklaidoje//Žurnalistų žinios. 2003 Nr.3(121).
32. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius. 2000.
33. Žmogaus teisės ir laisvės. Vilnius. 1995.
34. Žmogaus teisės. Jungtinių tautų dokumentai. Vilnius. 2000.
35. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje. Apžvalga. Vilnius. 2004.
36. Žurnalistikos laisvė ir atsakomybė. Europos Tarybos dokumentai dėl visuomenės informavimo priemonių. Vilnius. 1996.
37. Žmogaus teisių apsauga ir žiniasklaida. Konferencijos medžiaga// Lietuvos Respublikos Seimas. 2001 m. birželio 6 d.
38. Žiniasklaida ir asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas//Vilniaus universitetas. 2003 m. gruodžio 5-6 d.

39. G.Valickas. Smurtinių televizijos laidų poveikis žiūrovų agresyvaus elgesio pasireiškimui//Kriminalinė justicija. 1997. Nr.7, 8.

INTERNETINIAI PUSLAPIAI

40. Europos žmogaus teisių teismo byla Muller ir kiti prieš Šveicariją http://www.echr.coe.int
41. Europos žmogaus teisių teismo byla Handyside prieš Jungtinę Karalystę http://echr.coe.int
42. Europos Sąjungos tinklalapis - http://europa.eu.int/comm/avpolicy/regul/new_srv/pmhd_de.htm
43. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos tinklalapis - http://assembly.coe.int
44. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos tinklalapis - http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewTheme?p_int_tv_id=987&p_kalb_id=1&p_org=0
45. Lietuvos radijo ir televizijos komisijos tinklalapis – http://www.rtk.lt